

FINANSOWANIE W OBIEKTACH PRZYRODNICZYCH UNESCO

Część 2

IOŚ-PIB

Instytut Ochrony Środowiska
Państwowy Instytut Badawczy

NFOŚiGW

AUTORZY:

dr Karolina Królikowska

Sfinansowano ze środków
Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej

Materiał został dofinansowany ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Za jego treść odpowiada wyłącznie Instytut Ochrony Środowiska-Państwowy Instytut Badawczy.

Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy

ul. Krucza 5/11D, 00-548 Warszawa

tel.: +48 22 37 50 525 (sekretariat)

puszcza@ios.edu.pl

<https://ios.edu.pl/bialowieza-forest/>

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
I. Przegląd planów zarządzania dla obiektów przyrodniczych UNESCO w odniesieniu do celów i działań dotyczących aspektów finansowych i gospodarczych.....	3
II. Przegląd podejść do problemu finansowania działań zawartych w planach zarządzania w obiektach przyrodniczych UNESCO	9
III. Określenie źródeł finansowania działań dla wybranych obiektów przyrodniczych UNESCO	11
IV. Określenie rozwiązań dotyczących finansowego wspierania społeczności lokalnych w obiektach przyrodniczych UNESCO	36
V. Wnioski dotyczące propozycji rozwiązania barier finansowych w Białowieża Forest	38
VI. .. Rekomendacje w kontekście finansowania Dobra Światowego Dziedzictwa „Białowieża Forest”	44
Załącznik 1 Wyciąg z aktów prawnych odnośnie odszkodowań i rekompensat.....	46
Załącznik 2 Cele turystyki zrównoważonej Światowej Organizacji Turystyki przy ONZ	55
Źródła.....	57

WSTĘP

Celem niniejszego opracowania jest analiza zawartości planów zarządzania wybranych obiektów UNESCO pod kątem celów i działań w zakresie aspektów finansowych i gospodarczych oraz źródeł finansowania działań. Wskazano również możliwe kierunki wspierania społeczności lokalnych zamieszkujących obszary UNESCO, w tym Białowieża Forest. Na koniec nakreślono wnioski i rekomendacje do rozważenia w trakcie prac nad Planem Zarządzania obiektu UNESCO Białowieża Forest przez wykonawcę Planu we współpracy z interesariuszami.

I. Przegląd planów zarządzania dla obiektów przyrodniczych UNESCO w odniesieniu do celów i działań dotyczących aspektów finansowych i gospodarczych

I.1 Virgin Komi Forests, Rosja

W tym przypadku plan zarządzania podzielono na programy oraz działania w zależności od lokalizacji na terenie rezerwatu, parku narodowego lub strefy buforowej. Poniżej przedstawiono punkty odnoszące się do kwestii społeczno-ekonomicznych¹.

a) Program Rozwój uregulowanej turystyki i rekreacji

Działania

Rezerwat: ekoturystyka, rozwój infrastruktury, rozwój fermy łosi, reklama

Park Narodowy: zaplanowanie i utworzenie ścieżek ekologicznych i tras turystyczno-rekreacyjnych, zagospodarowanie rekreacyjne terenów chronionych, turystyka krajoznawcza, reklama

¹ Management Plan for Virgin Komi Forests UNESCO World Natural Heritage Site 2017 – 2031, Vuktyl-Yaksha-Syktyvkar, 2017

Strefa buforowa: zaplanowanie i utworzenie ścieżek ekologicznych i tras turystyczno-rekreacyjnych, zagospodarowanie rekreacyjne terenów chronionych, reklama

- b) Program Działania mające na celu zachowanie i utrzymanie tradycyjnego sposobu życia i kultury

Działania

Rezerwat: naukowe i metodologiczne wsparcie tradycyjnego zarządzania przyrodą przez ludność lokalną, mechanizmy finansowe

Park Narodowy: wsparcie tradycyjnego zarządzania przyrodą przez ludność lokalną, działanie obiektów historycznych i kulturowych, wspieranie inicjatyw mieszkańców, działalność eksperymentalnych szkółek i gospodarstw oraz przetwarzanie produktów leśnych innych niż drewno

Strefa buforowa: wsparcie inicjatyw lokalnych mieszkańców, tereny modelowe zrównoważonego zarządzania przyrodą

I.2 Sichuan Giant Panda Sanctuary, Chiny

Głównym celem zarządzania obszarem jest zapewnienie przetrwania pandzie wielkiej i ochrona jej siedlisk, zatem poszczególne cele odnoszą się głównie do ochrony bioróżnorodności. Niemniej ujęto tam potrzebę zapewnienia ochrony dziedzictwa kulturowego i zrównoważonego rozwoju społeczności lokalnej. Cele te są sformułowane bardzo ogólnikowo i w dwóch zaledwie punktach odnoszą się do ekoturystyki oraz ograniczania negatywnego wpływu gospodarowania na środowisko przyrodnicze².

I.3 Ilulissat Icefjord, Dania

W planie zarządzania określono związane z obiektem wartości, w tym kulturowe i ekonomiczne oraz związane z nimi cele i użytkowników.

² The World Heritage Sichuan Giant Panda Sanctuary, Overall Management Plan, The People's Government of Sichuan Province

Wartości kulturowe to dziedzictwo kulturowe, osady, wykorzystanie rekreacyjne, tradycyjne polowania i rybołówstwo. Związane z nimi cele są następujące a) ochrona wartości dziedzictwa kulturowego obszaru, b) poprawa komunikacji na temat wartości dziedzictwa kulturowego, c) ochrona tradycyjnych polowań i rybołówstwa. Użytkownicy, których wyszczególniono to mieszkańcy, turyści, naukowcy, a także myśliwi i rybacy.

Wartości ekonomiczne to łowiectwo i rybołówstwo, fakt bycia najczęściej odwiedzaną destynacją turystyczną na Grenlandii, lokalne zyski z turystyki. Związane z nimi cele są następujące a) stworzenie możliwości zapewnienia zrównoważonego rozwoju i korzyści ekonomicznych związanych z obszarem światowego dziedzictwa, b) zapewnienie, że polowanie i rybołówstwo będą nadal możliwe w obrębie obszaru pod warunkiem, iż będą zrównoważone pod względem ekologicznym, c) regulacja zachowań turystów w obrębie obszaru w razie potrzeby, d) rozpowszechnianie wiedzy o Obszarze Światowego Dziedzictwa w i poza Grenlandią. Użytkownicy, których wyszczególniono to mieszkańcy, myśliwi i rybacy.

Inne wartości społeczne to duma, która odnosi się do całej lokalnej populacji. Związany z tym cel to zapewnienie, że wszyscy użytkownicy rozumieją i doceniają Obszar i jego wybitną uniwersalną wartość, a także promowanie dumy ludności z Obszaru Światowego Dziedzictwa.

Zaproponowane w planie konkretne działania odnoszą się głównie do zidentyfikowanych zagrożeń i obejmują regulację transportu zmotoryzowanego, ruchu turystycznego, komercyjnych polowań i rybołówstwa³.

I.4 Lena Pillars Nature Park, Rosja

W celu zapewnienia właściwej ochrony i zrównoważonego rozwoju obiektu zaplanowano między innymi powołanie partnerstwa publiczno-prywatnego w celu rozwoju infrastruktury oraz utworzenie generującego dochody przedsiębiorstwa pod zarządem Republiki Jakucji, które będzie działać w zakresie dostarczania usług turystycznych. Ponadto planuje się wspieranie małej, lokalnej przedsiębiorczości wśród mieszkańców w sektorze usługowym, aby zapewnić alternatywne źródła dochodu. Będą one związane głównie z usługami turystycznymi, jak usługi przewodnickie, sprzedaż pamiątek oraz produktów lokalnych

³ Management Plan for Ilulissat Icefjord 2018 – 2020

z gospodarstw rolnych. W związku z tym planuje się przeprowadzenie szkoleń dla małego biznesu. W zakresie turystyki planuje się również rozwój infrastruktury, przy jednoczesnej regulacji ruchu turystycznego tak, aby walory przyrodnicze obszaru nie doznały uszczerbku⁴.

I.5 Natural System of Wrangel Island Reserve, Rosja

W planie zarządzania zamieszczono kierunki strategiczne i priorytetowe działania, z których dwa odnoszą się do kwestii społeczno-ekonomicznych⁵.

- a) Uregulowana turystyka i edukacja ekologiczna
- b) Rozwój infrastruktury

W dalszej części opisano poszczególne programy wraz z celami strategicznymi oraz działaniami na poziomie celów operacyjnych, oraz oczekiwanymi rezultatami. W cele społeczno-ekonomiczne najlepiej wpisuje się ten nakierowany na turystykę. Pozostałe programy obejmują ochronę przyrody, badania naukowe i edukację ekologiczną.

Program rozwoju turystyki edukacyjnej⁶

Celem rozwoju turystyki edukacyjnej w Rezerwacie Przyrody Wyspy Wrangla jest kształtowanie wśród szerokich mas ludności wyobrażenia o rzeczywistej roli obszarów chronionych w zachowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej jako podstawowej podstawy dziedzictwa biosfery, przyrody i kultury (w powiązaniu z przyrodą), a także ich roli w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów. Ma to zapewnić skuteczne wsparcie społeczne dla rezerwatu przyrody i ogólnie dla sieci obszarów chronionych, jako obiektów dziedzictwa narodowego.

Cele:

1. Analiza wyników działalności turystycznej rezerwatu przyrody w poprzednim okresie, aktualizacja docelowych grup zwiedzających i ustalenie wśród nich priorytetów.
2. Wybór kluczowych obiektów do ekspozycji dla zwiedzających:

⁴ Management Plan of the Lena Pillars Nature Park for 2017-2021, Yakutsk, 2016

⁵ Wrangel Island State Nature Reserve, Medium-Term Management and Development Plan of Federal State Budget Institution Wrangel Island State Nature Reserve 2020-2024 A short version. Moscow 2019

⁶ j.w. tłumaczenie Programu

- unikalne (również pod względem estetycznym) krajobrazy,
 - unikalne obiekty geologiczne i paleontologiczne,
 - obiekty o znaczeniu historycznym i kulturowym, w tym archeologicznym,
 - najciekawsze elementy flory i fauny.
3. Identyfikacja obszarów rezerwatu, na których zaleca się rozwój turystyki edukacyjnej, naukowe potwierdzenie ich wielkości, lokalizacji i wykorzystania tych obszarów, ewentualnych ograniczeń wynikających z sezonowych i innych zjawisk przyrodniczych oraz z celów wizyty na tym terenie.
 4. Opracowanie systemu tras turystycznych na lądowych i morskich obszarach rezerwatu, który umożliwiłby zwielokrotnienie form turystyki edukacyjnej, spełnienie wymagań różnych kategorii odwiedzających i optymalizację przepływów turystycznych.
 5. Poprawa pakietów programów wycieczkowych dla różnych kategorii odwiedzających, z naciskiem na oglądanie dzikich zwierząt w ich naturalnym środowisku.
 6. Naukowe i informacyjne wsparcie działań mających na celu rozwój turystyki edukacyjnej, stworzenie systemu informacji geograficznej (GIS) zorientowanego na problem dla planowania rozwoju turystyki edukacyjnej oraz prognozowania i identyfikacji opcji minimalizacji negatywnego wpływu na kompleksy przyrodnicze.
 7. Właściwe wsparcie informacyjne działań turystycznych z obowiązkowym wykorzystaniem stylu korporacyjnego rezerwatu przyrody, w tym planowanie terenu z tablicami informacyjnymi, wydawanie odpowiednich i interesujących materiałów drukowanych, materiałów prezentacyjnych, informacji w środkach masowego przekazu i w Internecie.
 8. Tworzenie i modyfikacja infrastruktury turystycznej z obowiązkowym wykorzystaniem stylu korporacyjnego rezerwatu przyrody, w tym wykorzystanie nowoczesnych, wysokowydajnych technologii ekologicznych.
 9. Wdrożenie obowiązkowych strategicznych i terytorialnych planów zarządzania rozwojem turystyki edukacyjnej dla każdego obszaru.
 10. Rozbudowa usług turystycznych, sformułowanie i wdrożenie strategii marketingowej, rozwój i promocja różnych produktów turystycznych na krajowych i międzynarodowych rynkach turystycznych, w tym udział w ekskluzywnych imprezach międzynarodowych.

11. Human resourcing, właściwe szkolenie i podnoszenie kwalifikacji specjalistów zaangażowanych w turystykę edukacyjną.
12. Określenie ról i etapów zaangażowania w działania z zakresu turystyki edukacyjnej wszystkich działów rezerwatu zgodnie z ich kompetencjami.
13. Doskonalenie systemów kontroli i monitoringu w sferze rozwoju turystyki edukacyjnej.
14. Optymalizacja ram prawnych, naukowych i metodologicznych turystyki edukacyjnej (pakiety tematyczne itp.)
15. Rozbudowa wolontariatu jako skutecznego narzędzia promocji turystyki edukacyjnej i wspierania rezerwatu przez społeczeństwo obywatelskie.
16. Rozwój współpracy międzynarodowej i wymiany doświadczeń w sferze turystyki edukacyjnej.
17. Wsparcie logistyczne i obsługowe działalności turystycznej.
18. Umocnienie społecznej roli turystyki edukacyjnej, w tym przyciągnięcie wsparcia finansowego dla rezerwatu i regionu.

Oczekiwane rezultaty:

- a) Optymalizacja dotychczasowej praktyki spotkań i obsługi turystów.
- b) Poprawa infrastruktury, transportu, wsparcia logistycznego i obsługowego działalności turystycznej, w tym bezpieczeństwa odwiedzających.
- c) Stworzenie narzędzia zarządzania działalnością turystyczną.
- d) Zapewnienie właściwej informacji naukowej i innej dla wszystkich pracowników zaangażowanych w działalność turystyczną. Usprawnienie obsługi informacyjnej zwiedzających.
- e) Opracowanie i wdrożenie nowych tras turystycznych, programów i propozycji.
- f) Rozszerzenie listy usług turystycznych.
- g) Rozpoczęcie kampanii reklamowych. Zaangażowanie organizacji turystycznych w tworzenie i promocję produktów turystycznych rezerwatu.
- h) Podniesienie poziomu i jakości usług turystycznych.
- i) Zaangażowanie sezonowych, wysoko wykwalifikowanych wolontariuszy do pracy z turystami.

II. Przegląd podejść do problemu finansowania działań zawartych w planach zarządzania w obiektach przyrodniczych UNESCO

II.1 Virgin Komi Forests, Rosja

Szczegółowe dane na temat implementacji planu zarządzania oraz jego finansowania przedstawiono w załącznikach do Planu. Jest to na przykład plan miejscowych programów długookresowych mających na celu włączenie obiektu do gospodarki powiatów, dostosowanie działań miejscowej ludności do ograniczeń obszarów szczególnie chronionych, zachowanie tradycji kulturowych i zmniejszenie wydatków na obszary szczególnie chronione. W Planie Zarządzania podano źródła finansowania działań na obszarach chronionych oraz rzeczywiste wydatki na każde działanie⁷.

II.2 Sichuan Giant Panda Sanctuary, Chiny

W Planie Zarządzania określono niezbędne zasoby finansowe i ich źródła na ogólnym poziomie. Ze względu na zróżnicowaną własność i źródła funduszy trudno określić w tym przypadku dokładne kwoty. Chiny rozpoczęły Great Western Development Program, z którego będą finansowane inwestycje w zachodnich prowincjach w zakresie transportu, turystyki, infrastruktury, alternatywnych metod gospodarowania, czy zalesiania. Odtwarzanie siedlisk pandy wielkiej jest też finansowane przez instytucje państwowe związane z leśnictwem⁸.

II.3 Ilulissat Icefjord, Dania

Plan zarządzania został przygotowany przez Agencję Przyrody i Środowiska, która jest odpowiedzialna za zarządzanie Obszarami Światowego Dziedzictwa na poziomie krajowym.

⁷ MANAGEMENT PLAN for Virgin Komi Forests UNESCO World Natural Heritage Site 2017 – 2031, Vuktyl-Yaksha-Syktvykar, 2017

⁸ The World Heritage Sichuan Giant Panda Sanctuary, Overall Management Plan, The People's Government of Sichuan Province

Opracowanie Planu Zarządzania zostało przygotowane w ścisłej współpracy z gminą Avannaata. Elementy Planu Zarządzania zostały przedyskutowane z odpowiednimi podmiotami, a mieszkańcy Ilulissat będą na bieżąco angażowani w funkcjonowanie obiektu Światowego Dziedzictwa. W Planie znajduje się rozdział Zasoby finansowe i implementacja. Część dotycząca finansów jest dość krótka, niemniej dość precyzyjnie wskazano w niej odpowiedzialność poszczególnych podmiotów za finansowanie konkretnych działań, czyli fundusze samorządu terytorialnego, Avannaata Kommunia oraz Heritage Agency of Denmark⁹.

II.4 Lena Pillars Nature Park, Rosja

W Planie Zarządzania znajduje się Plan Rozwoju (Development Program) o charakterze strategicznym rozpisany na tematyczne programy wraz z działaniami określonymi, jako zadania zarządzania. Do działań w formie tabelarycznej przypisane są na bardzo ogólnym poziomie kwoty i źródła finansowania np.: budżet republiki i programy celowe Ministerstwa Turystyki¹⁰.

II.5 Natural System of Wrangel Island Reserve, Rosja

W Planie Zarządzania znajduje się Program ochrony i odtwarzania różnorodności przyrodniczej z wyszczególnionymi zadaniami bez szczegółowej ich wyceny. W części dotyczącej implementacji Programu znajduje się fragment na temat finansowania, który ogólnie określa źródła funduszy: budżet federalny, dotacje, działalność charytatywna, przychody z turystyki, przychody z działalności naukowej¹¹.

⁹ Management Plan for Ilulissat Icefjord 2018 – 2020

¹⁰ Management Plan of the Lena Pillars Nature Park for 2017-2021, Yakutsk, 2016

¹¹Federal State Budget Institution, Wrangel Island State Nature Reserve, MEDIUM-TERM MANAGEMENT AND DEVELOPMENT PLAN OF FEDERAL STATE BUDGET INSTITUTION WRANGEL ISLAND STATE NATURE RESERVE 2020-2024 A short version. Moscow 2019

III. Określenie źródeł finansowania działań dla wybranych obiektów przyrodniczych UNESCO

III.1 Źródła finansowania obiektów UNESCO w ujęciu globalnym

W podręczniku zarządzania obiektami przyrodniczymi UNESCO¹² podkreślono aktualny konsensus, że obecne wydatki na obszary chronione są rażąco niewystarczające. Obiekty Światowego Dziedzictwa mają przewagę w przyciąganiu funduszy ze względu na wysoki status, jaki nadaje im wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa. Niemniej doświadczenie wskazuje, że wiele przyrodniczych miejsc Światowego Dziedzictwa wciąż boryka się z brakiem funduszy. Tradycyjne mechanizmy finansowania, takie jak budżety rządowe lub finansowanie projektów z pomocy dwustronnej i wielostronnej, turystyka, wkład organizacji pozarządowych i fundacji charytatywnych stanowią obecnie większość środków finansowych przeznaczonych na ochronę tych miejsc. Z globalnej perspektywy najważniejsze źródła finansowania przyrodniczych obiektów UNESCO są następujące¹³:

- finansowanie rządowe - krajowe budżety rządowe są największym pojedynczym źródłem finansowania obszarów chronionych w większości krajów,
- pomoc dwustronna i wielostronna na międzynarodowe finansowanie ochrony różnorodności biologicznej, w tym fundusze zarządzane przez Global Environment Facility, agendy ONZ i inne instytucje globalne związane z rozwojem,
- dochody z udostępniania obszarów i miejscowej infrastruktury; przykładowo opłaty za wstęp do parku narodowego są stałym i zrównoważonym źródłem finansowania dla wielu miejsc Światowego Dziedzictwa i obszarów chronionych na całym świecie,
- fundusze celowe dla konkretnych obiektów utworzone na miejscu - niektóre obiekty przyrodnicze Światowego Dziedzictwa, takie jak Wyspy Galapagos (Ekwador), Atol Aldabra (Seszele), Park Narodowy Bwindi Impenetrable (Uganda), Rezerwat Biosfery Monarch Butterfly (Meksyk) i Park Narodowy Banc d'Arguin (Mauretania) mają swoje własne fundacje,

¹² UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN, 2012, Managing Natural World Heritage

¹³ j.w.

- organizacje pozarządowe i fundusze pochodzące od międzynarodowych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną przyrody, prywatnych fundacji i fundacji związanych z biznesem.

W celu wsparcia zarządzania obiektami UNESCO powstał World Heritage Fund¹⁴. Komitet Światowego Dziedzictwa przeznacza większość budżetu Funduszu Światowego Dziedzictwa na usługi Organizacji Doradczych oraz na Pomoc Międzynarodową. W Funduszu są również linie budżetowe dotyczące: Raportowania Okresowego, Monitoringu Reaktywnego, działań dotyczących miejsc wpisanych na Listę „Światowego Dziedzictwa w Zagrożeniu”, Programu Edukacji Światowego Dziedzictwa, oraz publikacji dotyczących Światowego Dziedzictwa i upowszechniania wiedzy na ten temat. Analiza kierunków i obszarów finansowania Funduszu wskazuje, że może mieć on jedynie pomocniczą rolę w finansowaniu działań dotyczących obiektu, głównie w zakresie edukacji społeczeństwa i podniesienia świadomości społecznej dotyczącej UNESCO.

Pieniądze przyznane z funduszu nazywane są pomocą międzynarodową. Przed złożeniem wniosku najlepiej jest skonsultować się z Sekretariatem Światowego Dziedzictwa i Organami Doradczymi. Pomoc międzynarodowa jest przewidziana dla trzech konkretnych rodzajów działań. Pierwszy z nich dotyczy udzielania pomocy dla obiektów przygotowujących nominacje. Dwa pozostałe rodzaje pomocy to:

1. Ochrona i zarządzanie, które obejmują:

- szkolenia i pomoc badawczą wspierającą grupowe działania szkoleniowe, głównie dla personelu pracującego przy obiektach Światowego Dziedzictwa (indywidualne stypendia nie są finansowane),
- współpracę techniczną w celu zapewnienia wiedzy fachowej i wsparcia materialnego dla planów zarządzania oraz różne działania konserwatorskie dla wpisanych miejsc,
- pomoc promocyjna i edukacyjna mająca na celu podnoszenie świadomości i opracowywanie materiałów edukacyjnych dotyczących Światowego Dziedzictwa (maksymalna kwota 10 000 USD).

¹⁴ <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-fund/>

2. Pomoc w nagłych wypadkach, umożliwiającą podjęcie pilnych działań w celu powstrzymania lub naprawy szkód spowodowanych przez niekorzystną działalność człowieka, lub kłęski żywiołowe¹⁵.

III.2 Źródła finansowania wybranych obiektów przyrodniczych UNESCO

Najważniejszym źródłem finansowania analizowanych w tym opracowaniu obiektów UNESCO są budżety rządowe i samorządowe. Uwzględnia się też dochody z turystyki oraz możliwość pozyskiwania finansowania na cele badawcze w postaci grantów naukowych, a także dotacje od innych organizacji grantodawczych. Prywatne darowizny stanowią niewielką część funduszy. Zestawienie źródeł finansowania dla analizowanych obiektów UNESCO przedstawiono w Tabeli 1.

Tabela 1 Zestawienie źródeł finansowania dla analizowanych obiektów UNESCO

Obiekt UNESCO	Źródła finansowania wskazane w planie zarządzania
Virgin Komi Forests, Rosja	Budżet federalny i dodatkowe źródła budżetowe Środki z działalności dochodowej Infrastruktura strefy buforowej utrzymywana jest z funduszu nadleśnictwa Komsomolskoje oraz wysiłkiem miejscowej ludności. Świadczenie usług turystycznych jest głównym źródłem środków własnych w Parku Narodowym i Rezerwacie. Przewiduje się aktywne zaangażowanie funduszy darczyńców i pracę wolontariuszy.
Sichuan Giant Panda Sanctuary, Chiny	Bieżące zadania budżetu rządowego Specjalne programy rządowe np. Grain to Green i inne związane z ochroną środowiska, w szczególności plan ochrony pandy wielkiej Budżet Prowincji Sichuan i samorządów lokalnych Planowane pozyskanie funduszy z organizacji międzynarodowych Inwestycje prywatnych inwestorów
Ilulissat Icefjord, Dania	Samorząd lokalny Gmina Avannaata Heritage Agency of Denmark (Duńska Agencja Dziedzictwa)
Lena Pillars Nature Park,	Budżet państwowy Republiki Jakucji

¹⁵ UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN, 2012, Managing Natural World Heritage

Rosja	<p>Dochody z płatnych usług np.:</p> <p>Wynajem środków transportu wodnego</p> <p>Przewodnictwo turystyczne na szlakach</p> <p>Opłaty za transport wzdłuż ścieżek ekologicznych</p> <p>Noclegi w obozowiskach</p> <p>Opłaty za wycieczki</p>
Natural System of Wrangel Island Reserve	<p>Budżet federalny</p> <p>Dotacje od organizacji grantodawczych</p> <p>Darowizny od organizacji, firm i osób prywatnych</p> <p>Dochody z turystyki</p> <p>Dochody z projektów badawczych</p>

III.3 Potencjalne źródła finansowania obiektu UNESCO Białowieża Forest

W niniejszym rozdziale przedstawiono opis źródeł finansowania, z wyszczególnieniem dotychczasowego zakresu finansowania, jeśli dotyczy, oraz możliwości finansowania w przyszłości kierunków działań wskazanych w Tabeli 2. Cele i kierunki działań przedstawione w Tabeli 2 zostały określone zgodnie ze wstępnym materiałem wypracowanym przez zespół BF przekazany dn. 21.10.2022. Ponadto można polecić wyszukiwarkę dofinansowania dla różnych podmiotów, w tym instytucji, przygotowaną przez IOŚ-PIB <https://ekodotacje.ios.edu.pl/>.

Fundusz Leśny

Inwestycje realizowane przez powiat hajnowski przy udziale funduszu leśnego, to przede wszystkim zrealizowane inwestycje drogowe w latach 2016, 2017, 2018 w łącznej wysokości kilkudziesięciu milionów złotych. Ponadto finansowany z funduszu był rozwój turystyki rowerowej, pieszej, nordic walking, między innymi przybudowa ulicy Celnej w Hajnówce. (źródło: materiały z VIII Konferencja Naukowa „Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych” 28.11.2022 r. organizowanej przez Politechnikę Białostocką).

Inwestycje te umożliwiają między innymi promocję gminy na arenie międzynarodowej (na przykład organizację ogólnopolskich zawodów w nordic walking) oraz dogodny dojazd do miejsc turystycznych.

Nadleśnictwo Białowieża i gmina Białowieża przy wykorzystaniu środków z funduszu przeprowadzała w ostatnich latach inwestycje dotyczące, np. budowy parkingu leśnego, umieszczenia nowych tablic na ścieżce edukacyjnej. Nadleśnictwo Browsk, Nadleśnictwo Hajnówka dokonały inwestycji dotyczących przebudowy dróg gminnych, a Nadleśnictwo Hajnówka również przebudowy i modernizacji infrastruktury turystycznej, w tym kolejki wąskotorowej.

Ponadto środki z funduszu są przeznaczone na zwiększenie atrakcyjności turystycznej regionu, edukację ekologiczną, czy imprezy edukacyjno-promocyjne takie jak: jarmark puszcza, wakacje z żubrem, etc.¹⁶

Dla samorządów bardzo ważne są realizowane inwestycje drogowe, gdyż są one prospołeczne i przyczyniają się do rozwoju turystyki, powiększając dochody gmin i mieszkańców.

DGLP zapewnia wsparcie parków narodowych z funduszu leśnego. Wykorzystanie funduszu leśnego w latach 2016-2021 dotyczyło głównie wydatków w obszarach: badania naukowe, turystyka, edukacja, rozwój infrastruktury, a także usuwanie kłęsk, prowadzenie banku danych o zasobach leśnych BDL, sporządzania PULi, czy szacowania szkód łowieckich.

Główne kierunki wydatkowania środków w parkach narodowych to: zachowanie ciągłości systemów leśnych i kanalizacja ruchu.

Na stronie Białowieskiego Parku Narodowego¹⁷ szczegółowo opisano kierunki finansowania działań Białowieskiego Parku Narodowego z funduszu leśnego. Wskazano, iż Fundusz Leśny, stworzony i zarządzany przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe w oparciu o §58 ustawy o lasach, wspomaga działania Białowieskiego Parku Narodowego dotyczące m.in. monitoringu rozwoju populacji kornika drukarza, usuwanie gatunków obcych, zakupu sprzętu do prewencji przeciwpożarowej, zakupu leków, drobnych remontów i modernizacje. Również ochrona populacji, gdyż przykładowo w 2022 roku za środków funduszu leśnego sfinansowano 15% wkładu własnego w ramach projektu „Kompleksowa ochrona żubra w Polsce”, współrealizowanego ze Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie oraz Lasami Państwowymi.

¹⁶ Materiały z VIII Konferencja Naukowa „Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych” 28.11.2022 r.

¹⁷ https://bpn.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1426&Itemid=308, dostęp 29.11.2022

Można spodziewać się, iż w przyszłości również wyżej wymienione kierunki finansowania mogą zostać utrzymane w miarę potrzeb.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej można zrealizować wiele z planowanych kierunków działań w szczególności działania dotyczące: edukacji ekologicznej, czy różnorodności biologicznej i krajobrazowej, a także kształcenia kadr administracji publicznej oraz upowszechnianie wiedzy z zakresu klimatu.

W 2022 roku w Narodowym Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej ze środków krajowych w ramach programu „Różnorodność biologiczna, edukacja i monitoring środowiska” były prowadzone nabory, dotyczące następujących zagadnień:

- edukacja ekologiczna,
- ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej, część 1: Ochrona obszarów i gatunków cennych przyrodniczo,
- ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej, część 2: Współfinansowanie projektów Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko,
- wspieranie działalności monitoringu środowiska,
- Elektro Parki – elektromobilność w parkach narodowych,
- Program Regionalnego Wsparcia Edukacji Ekologicznej,
- Wsparcie rozwoju instytutów badawczych nadzorowanych przez ministra właściwego ds. klimatu, ministra właściwego ds. środowiska oraz ministra właściwego ds. energii.

Równocześnie ze środków Unijnych w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 prowadzone były nabory m.in. na „Wdrażanie metod obserwacji i zakupy sprzętu w celu usprawnienia systemu monitorowania środowiska”¹⁸.

Ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego 2014-2021 w ramach programu „Środowisko, Energia i Zmiany Klimatu” można było składać projekty

¹⁸ <http://poiis.nfosigw.gov.pl/skorzystaj-z-programu/zobacz-ogloszenia-i-wyniki-naborow-wnioskow/>, dostęp 28.11.2022.

dotyczące „Budowy instalacji do produkcji paliwa z biomasy rolnej i leśnej w postaci pelletu”¹⁹. NFOŚiGW prowadzi również ciągły nabór wniosków o dofinansowanie w ramach programu priorytetowego „Edukacja ekologiczna”, gdzie głównym celem programu jest „podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej i kształtowanie postaw ekologicznych społeczeństwa poprzez promowanie zasad zrównoważonego rozwoju oraz podnoszenie kwalifikacji grup zawodowych mających największy wpływ na realizację polityk: ekologicznej, energetycznej i klimatycznej państwa”, a celami szczegółowymi są:

- upowszechnianie wiedzy z zakresu klimatu, ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju,
- kształtowanie zachowań prośrodowiskowych ogółu społeczeństwa, w tym dzieci i młodzieży,
- aktywizacja społeczna – budowanie społeczeństwa obywatelskiego w obszarze klimatu, ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju, oraz
- edukacja i kształcenie kadr administracji publicznej w zakresie transformacji energetyczno-klimatycznej²⁰.

Wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej (WFOŚiGW)

Z wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej można zrealizować wiele z planowanych kierunków działań w szczególności działania dotyczące: monitoringu środowiska, ochrony przyrody, edukacji ekologicznej, czy przeciwdziałaniu zagrożeniom środowiska.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku finansuje między innymi przedsięwzięcia dotyczące:

- edukacji ekologicznej w ramach Programu Regionalnego Wsparcia Edukacji Ekologicznej,
- ochrony różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów,
- przeciwdziałaniu i likwidacji zagrożeń środowiska.

¹⁹ <https://www.gov.pl/web/nfosigw/programy-2021>, dostęp 28.11.2022.

²⁰ <https://www.gov.pl/web/nfosigw/iv-nabor-2022>, dostęp 28.11.2022.

Organizacje pozarządowe, parki narodowe i krajobrazowe, placówki oświatowe, ośrodki edukacji ekologicznej, organy administracji publicznej, przedsiębiorcy oraz inne osoby prawne i inne jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej mogą otrzymać dotacje do 60% kosztów rzeczywistych zadania, na „działania wspomagające realizację zadań państwowego monitoringu środowiska, innych systemów kontrolnych i pomiarowych oraz prowadzenia monitoringu przyrodniczego, w tym monitoring w zakresie stanu populacji, występujących zagrożeń oraz efektów realizowanych zadań”²¹, a także finansowanie całkowite zadań dotyczących ochrony przyrody, takich jak: urządzania terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, do wysokości 15.000 zł.

Z kolei jednostki samorządu terytorialnego, Ochotnicza Straż Pożarna, Państwowa Straż Pożarna mogą otrzymać całkowite finansowanie działań dotyczących przedsięwzięć związanych z zapobieganiem wystąpieniu nadzwyczajnych zagrożeń środowiska oraz z likwidacją ich skutków²².

Narodowe Centrum Nauki (NCN)

Przeanalizowano źródła finansowania i dofinansowania dla projektów dotyczących badań podstawowych poprzez rozeznanie typów konkursów dostępnych na stronie: ncn.gov.pl

Konkursy dla młodych i doświadczonych naukowców, np. Preludium, Sonata, Opus, są właściwe gdy planowane są badania podstawowe w różnych dziedzinach nauki, sklasyfikowanych w panelach NCN. Analizowanych zagadnień dotyczą w szczególności panele takie jak:

- Nauki o Życiu, w szczególności:
 - choroby niezakaźne ludzi i zwierząt (przyczyny, mechanizmy, rozpoznawanie i leczenie chorób, zatruc i urazów),
 - immunologia i choroby zakaźne ludzi i zwierząt (odporność, choroby immunologiczne, immunoterapia, choroby zakaźne i inwazyjne, mikrobiologia, transplantologia, alergologia),

²¹ <https://wfoSIGW.bialystok.pl/srodki-krajowe/dofinansowanie-ze-srodkow-krajowych/ochrona-przyrody-op-lub-monitoring-mn/>, dostęp 28.11.2022

²² Przeciwdziałanie i Likwidacja Zagrożeń Środowiska (LZ) – WFOŚIGW w Białymstoku (wfoSIGW.bialystok.pl), dostęp 27.11.2022

- nauki o lekach i zdrowie publiczne (epidemiologia, choroby cywilizacyjne i społeczne zagrożenia środowiskowe dla zdrowia ludzi i zwierząt, medycyna i weterynaryjna ochrona zdrowia publicznego, medycyna pracy, nauki o lekach),
- podstawy wiedzy o życiu na poziomie środowiskowym (biologia ewolucyjna, biologia populacyjna, biologia środowiskowa, systematyka), podstawy stosowanych nauk o życiu (rolnictwo, leśnictwo, ogrodnictwo, rybactwo, żywienie i żywność, biotechnologia środowiskowa),
- Nauki o Ziemi, w szczególności:
 - nauki geologiczne, nauki o atmosferze i klimacie, geochemia, geodezja, geoekologia, geofizyka, geografia fizyczna, geoinformatyka, geologia planetarna, gleboznawstwo, górnictwo, oceanologia chemiczna i fizyczna, ochrona środowiska;
- Nauki Humanistyczne, Społeczne i o Sztuce, w szczególności:
 - ekonomia, finanse, zarządzanie, demografia, geografia społeczno-ekonomiczna, urbanistyka²³.

Planowane badania dotyczące Obszaru mogą być przedmiotem konkursów w powyżej wskazanych panelach i obszarach badawczych.

Fundusze EOG i fundusze norweskie

Głównym celem funduszy EOG i funduszy norweskich jest zmniejszanie różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Ten program badań ma na celu „poprawę wyników polskich badań naukowych, zarówno podstawowych, jak i stosowanych jako narzędzi służących rozwojowi społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy²⁴. Jest on realizowany w ramach 2 komponentów: wsparcia badań podstawowych (40% alokacji programu), który jest zarządzany przez Narodowe Centrum Nauki (NCN) oraz wsparcia badań aplikacyjnych (60% alokacji programu), którym zarządza Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBR).

²³ <https://www.ncn.gov.pl/finansowanie-nauki/panele-ncn>, dostęp 30.11.2022

²⁴ <https://www.ncn.gov.pl/eeanorwaygrants/info>, dostęp 30.11.2022

- Program Środowisko, Energia i Zmiany Klimatu

Celem programu, w którym można otrzymać do 100% finansowania, jest złagodzenie zmian klimatycznych i zmniejszenie wrażliwości na zmianę klimatu. Tematyka naborów, które jest powiązana z działaniami dotyczącymi Obiektu, to:

- działania mające na celu podnoszenie świadomości w zakresie łagodzenia zmiany klimatu i przystosowania się do niej,
- realizacja planów zarządzania ekosystemem,
- zwiększona ochrona przed inwazyjnymi gatunkami obcymi,
- budowa instalacji do produkcji granulatu z drewna i biomasy rolnej²⁵.

- Programy IdeaLab „Managing Threats”

Programy IdeaLab „Managing Threats” finansowane w ramach funduszy EOG 2014-2021 dotyczą takich procesów zachodzących współcześnie jak globalizacja, zmiany technologiczne, zmiany klimatu i środowiska naturalnego, przemiany demograficzne, znaczące fale migracji, brak stabilności geopolitycznej i wiele innych rodzących niepewność (pociągającą za sobą zagrożenia, a w niektórych przypadkach szanse), którym musi stawić czoło społeczeństwo europejskie²⁶.

Jest to właściwy konkurs dla działań dotyczących badań naukowych oraz uwzględniania zmian klimatu i ich skutków w procesach decyzyjnych dotyczących Obiektu.

Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBiR)

Przeanalizowano źródła finansowania i dofinansowania dla projektów B+R oferowanych przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Przeprowadzono kwerendę na portalu: Platforma konkursowa (www.gov.pl) zwracając uwagę na typy konkursów oraz obszary tematyczne. Dla obszaru: „Biogospodarka rolno-spożywcza, leśno-drzewna i środowiskowa”, zidentyfikowano następujące pasujące konkursy, które organizowane są cyklicznie:

²⁵ Środowisko, Energia, Zmiany Klimatu - Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (eog.gov.pl), dostęp 30.11.2022

²⁶ <https://www.ncn.gov.pl/eeanorwaygrants/calls/idealab>, dostęp 26.11.2022

- Strategiczny Program Badań Naukowych i Prac Rozwojowych „Społeczny i gospodarczy rozwój Polski w warunkach globalizujących się rynków” – GOSPOSTRATEG

Celem głównym Programu GOSPOSTRATEG jest wzrost wykorzystania w perspektywie do 2028 r. rezultatów badań społeczno-ekonomicznych w kształtowaniu krajowych i regionalnych polityk rozwojowych.

Jest to właściwy konkurs dla działań dotyczących wzmocnienia potencjału rozwojowego mieszkańców i społeczności lokalnych oraz instytucji. Może służyć działaniom dotyczącym stanowienia spójnego systemu prawnego służącego ochronie procesów ekologicznych i biologicznych oraz różnorodności biologicznej w obszarze Obiektu, a także wspierania działań na rzecz wzmocnienia lokalnych więzi społecznych, w tym inicjatyw społecznych na rzecz zachowania krajobrazu kulturowego obszaru Puszczy Białowieskiej, a także działaniom na rzecz ustanowienia zasad korzystania z zasobów Puszczy Białowieskiej, zgodnych z prawem krajowym i międzynarodowym, zapewnienia samorządom obszaru Puszczy Białowieskiej wsparcia i pomocy eksperckiej w zrównoważonym użytkowaniu otoczenia Białowieża Forest oraz działaniom zmierzającym do opracowania i wdrożenia ponadlokalnej strategii rozwoju turystyki dla obszaru Puszczy Białowieskiej.

- Konkurs TANGO

Wspólne Przedsięwzięcie Narodowego Centrum Badań i Rozwoju oraz Narodowego Centrum Nauki pod nazwą TANGO jest odpowiedzią na potrzebę zbudowania pomostu między badaniami podstawowymi a badaniami przemysłowymi, oraz pracami rozwojowymi.

Jest to właściwy konkurs przy rozwijaniu już zrealizowanych projektów NCN.

- Konkurs Small Grant Scheme (SGS)

Celem konkursu Small Grant Scheme (SGS) realizowane w ramach grantów norweskich jest wsparcie polskich kobiet naukowców w tych dziedzinach nauki, gdzie udział kobiet jest najmniejszy, w szczególności w stosowanych naukach technicznych. W ramach konkursu pojedyncze podmioty z Polski mogą uzyskać dofinansowanie na dwuletnie projekty badawcze z obszaru badań stosowanych, tj. badań przemysłowych lub prac rozwojowych.

Jest to właściwy konkurs w przypadku realizacji dla obszaru badań przemysłowych lub prac rozwojowych w naukach technicznych.

- Konkurs na projekty aplikacyjne w ramach POIR

Jak wskazano w opisie konkursu „Projekty aplikacyjne”, dofinansowanie mogą uzyskać podmioty planujące realizację projektów badawczo-rozwojowych. Inicjatywa zmierza do znaczącego zwiększenia skali wykorzystania nowych rozwiązań technologicznych niezbędnych dla rozwoju rodzimych przedsiębiorstw oraz poprawy ich pozycji konkurencyjnej. Celem projektów jest opracowanie innowacyjnego rozwiązania możliwego do wdrożenia w działalności gospodarczej, istotny jest potencjał rynkowy rozwiązań.

Jest to właściwy konkurs szczególnie w przypadku działań dotyczących promowania działalności gospodarczej, w tym w zakresie turystyki, inspirowanej przyrodniczym i kulturowym dziedzictwem obszaru Puszczy Białowieskiej.

Powyższe konkursy są właściwe przede wszystkim dla realizacji działań dotyczących prowadzenia badań naukowych zgodnie z zasadami eksploracji naukowej obszaru oraz planowanie i wdrażanie działań ochronnych na podstawie rzetelnej wiedzy i wyników najnowszych badań.

W zakresie „edukacji i rozwoju kompetencji” zidentyfikowano pasujący konkurs, który organizowany jest cyklicznie.

- Konkurs Szybka Ścieżka – Innowacje cyfrowe

Jest on skierowany do podmiotów planujących realizację projektów badawczo-rozwojowych z zakresu cyberbezpieczeństwa, cyfryzacji przemysłu i cyfrowych technologii kreatywnych. Celem tych projektów miałyby być opracowanie innowacyjnego rozwiązania możliwego do wdrożenia w działalności gospodarczej. W konkursie mogą wziąć udział przedsiębiorstwa, również tworząc konsorcja z jednostkami naukowymi. Projekty mogą być realizowane w regionach lepiej i słabiej rozwiniętych. Konkurs ten dotyczy analizowanego obszaru i jest szczególnie właściwy

dla działań dotyczących promowania działalności gospodarczej, w tym w zakresie turystyki, inspirowanej przyrodniczym i kulturowym dziedzictwem obszaru Puszczy Białowieskiej.

Program LIFE

Program Life jest instrumentem finansowym Unii Europejskiej, którego głównym celem jest wspieranie procesu wdrażania wspólnotowego prawa ochrony środowiska i polityki w tym zakresie oraz identyfikacja i promocja nowych rozwiązań dla problemów dotyczących środowiska i klimatu. W latach 2021-2027 ustanowiony Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady UE²⁷ program oferuje dofinansowanie w następujących obszarach:

- przyroda i różnorodność biologiczna,
- łagodzenie zmian klimatu i przystosowanie do niego,
- gospodarka o obiegu zamkniętym i jakość życia,
- przejście na czystą energię.

Przyrody i różnorodności biologicznej dotyczą następujące typy projektów: projekty w zakresie działań standardowych, strategiczne projekty przyrodnicze oraz projekty dotyczące pomocy technicznej.

Jest to właściwy konkurs dla wielu spośród wskazanych kierunków działań dla Obiektu, w szczególności dla planowania i wdrażanie działań ochronnych na podstawie rzetelnej wiedzy i wyników najnowszych badań, uwzględniania zmian klimatu i ich skutków w procesach decyzyjnych dotyczących Obiektu, czy promowania regionu Puszczy Białowieskiej na bazie wiedzy o Obiekcie Światowego Dziedzictwa.

Perspektywa Finansowa na lata 2021-2027

W nowej Perspektywie Finansowej Unii Europejskiej na lata 2021-2027 Polska może otrzymać ok. 160 mld euro. W tym okresie na politykę spójności, która w szczególności dotyczy analizowanego obszaru, jest planowane wydatkowanie ponad 72,2 mld euro. Działania planowane w programach w nowej perspektywie dotyczą głównie wsparcia finansowego

²⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/ z dnia 29 kwietnia 2021 r. ustanawiające Program działań na rzecz środowiska i klimatu (LIFE) i uchylające rozporządzenie (UE) nr 1293/2013 (europa.eu), dostęp 20.11.2022

przedsiębiorstw z różnych branż i regionów. Natomiast Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej obejmują również wsparcie dla województw: lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego.

Ponadto, analizowanych kierunków działań odnośnie Obszaru BF dotyczą w szczególności przedstawione poniżej Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Odporności (KPO) oraz Program FEnIKS. Tworzą one razem znaczącą pulę środków, które mają zostać przeznaczone na realizację celów strategii Europejskiego Zielonego Ładu, w szczególności mają wspierać zieloną transformację.

Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Odporności (KPO)

Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Odporności²⁸ zawiera budżet w wysokości 158,5 mld złotych, w którym ponad 67% stanowią dotacje a około 33% preferencyjne pożyczki²⁹. W ramach programu realizowane będą działania inwestycyjne istotne dla analizowanego Obiektu w następujących komponentach³⁰:

- Komponent A: „Odporność i konkurencyjność gospodarki”
 - Planowane są między innymi inwestycje na rzecz dywersyfikacji i skracania łańcucha dostaw produktów rolnych i spożywczych oraz budowy odporności podmiotów uczestniczących w łańcuchu, a także inwestycje we wdrażanie technologii i innowacji środowiskowych, w tym związanych z GOZ. Mogą przyczynić się one do realizacji kierunków działań takich jak: promowanie działalności gospodarczej, w tym w zakresie turystyki, inspirowanej przyrodniczym i kulturowym dziedzictwem obszaru Puszczy Białowieskiej.
 - Inwestycje w zakresie wsparcia rozwoju nowoczesnego kształcenia zawodowego, szkolnictwa wyższego oraz uczenia się przez całe życie mogą przyczynić się do realizacji zapewnienia samorządom obszaru Puszczy Białowieskiej wsparcia i pomocy eksperckiej w zrównoważonym użytkowaniu otoczenia Białowieża

²⁸ Krajowy Plan Odbudowy - Krajowy Plan Odbudowy - Portal Gov.pl (www.gov.pl), dostęp 30.11.2022

²⁹ PL_zalacznik.pdf (funduszeuropejskie.gov.pl), dostęp 30.11.2022

³⁰ KPO.pdf (funduszeuropejskie.gov.pl), dostęp 30.11.2022

Forest oraz do wzmocnienia edukacji dzieci i młodzieży o Puszczy Białowieskiej, a także do tworzenia i wdrażania kompleksowej strategii edukacji przyrodniczej i kulturowej, w zależności od sformułowania celów edukacyjnych.

- W części pożyczkowej planowane są inwestycje w rozbudowę krajowego systemu serwisów monitoringowych, produktów, narzędzi analitycznych i usług i towarzyszącej infrastruktury wykorzystujących dane satelitarne, które mogą przyczynić się do rozwoju monitoringu abiotycznych i biotycznych czynników wpływających na procesy ekologiczne i biologiczne.
- Komponent B: „Zielona energia i zmniejszenie energochłonności”
 - Planowane są między innymi inwestycje w źródła ciepła w systemach ciepłowniczych, wymiana źródeł ciepła i poprawa efektywności energetycznej w budynkach mieszkalnych i w szkołach, zwiększenie efektywności energetycznej obiektów lokalnej aktywności społecznej, inwestycje w technologie wodorowe, wytwarzanie, magazynowanie i transport wodoru, rozwój sieci przesyłowych, inteligentnej infrastruktury elektroenergetycznej oraz instalacji OZE realizowanych przez społeczności energetyczne, co może przyczynić się do realizacji kierunku działań dotyczącego uwzględniania zmian klimatu i ich skutków w procesach decyzyjnych dotyczących Obiektu.
- Komponent C: „Transformacja cyfrowa”
 - Planowane są między innymi inwestycje w zapewnienie dostępu do bardzo szybkiego internetu na obszarach białych plam oraz inwestycje w e-usługi publiczne, rozwiązania IT usprawniające funkcjonowanie administracji i sektorów gospodarki oraz technologie przełomowe w sektorze publicznym, gospodarce i społeczeństwie. Mogą przyczynić się one do realizacji kierunków działań takich jak: opracowanie i skuteczne wdrożenie bazującej na Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości Obiektu identyfikacji wizualnej obszaru Puszczy Białowieskiej, a także stworzenie centrum edukacyjno-informacyjnego służącego rozpowszechnianiu wiedzy o Puszczy Białowieskiej i Światowym Dziedzictwie.
- Komponent D: „Efektywność, dostępność i jakość systemu ochrony zdrowia”

- Planowane są między innymi inwestycje w rozwój i modernizację infrastruktury centrów opieki wysokospecjalistycznej i innych podmiotów leczniczych. Inwestycje te bardzo potrzebne i będą realizować istotne cele zrównoważonego rozwoju w regionie, jednak w ramach tego komponentu niezidentyfikowano bezpośrednich powiązań planowanymi kierunkami działań dotyczących Obiektu.
- Komponent E: „Zielona, inteligentna mobilność”
 - Planowane są między innymi wsparcie dla gospodarki niskoemisyjnej, zero i niskoemisyjny transport zbiorowy (autobusy), inwestycje w bezpieczeństwo transportu, czy cyfryzacja transportu. Mogą się one przyczynić do realizacji celów ochrony dotyczących Obiektu.
 - Natomiast inwestycje w linie kolejowe, pasażerski tabor kolejowy oraz projekty intermodalne mogą przyczynić się do rozwoju turystyki, w szczególności do promowania działalności gospodarczej, w tym w zakresie turystyki, inspirowanej przyrodniczym i kulturowym dziedzictwem obszaru Puszczy Białowieskiej.

Program FEnIKS

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS) stanowi kontynuację dwóch wcześniejszych programów Infrastruktura i Środowisko realizowanych w latach 2007-2013 oraz w latach 2014-2020. Budżet programu to 24 mld euro. Pośród głównych celów programu w kontekście niniejszej analizy na uwagę zasługuje przede wszystkim cel dotyczący wzmocnienia roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym, a także wsparcie w zakresie transformacji w kierunku gospodarki przyjaznej środowisku i o obiegu zamkniętym oraz budowa efektywnego i odpornego systemu transportowego o jak najniższym negatywnym wpływie na środowisko naturalne.

Jak wskazują dokumenty programowe³¹, inwestycje w sektorze środowiska mają przyczynić się do większej odporności na zmiany klimatu oraz ochronę dziedzictwa przyrodniczego, w szczególności dotyczą tego:

- Cel szczegółowy 2.7 „Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia”,
- Cel szczegółowy 2.4 „Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego”,
- Cel szczegółowy 3.2 „Rozwój i udoskonalanie zrównoważonej, odpornej na zmiany klimatu, inteligentnej i intermodalnej mobilności na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym”,
- Cel szczegółowy 4.6 „Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych”.

Ten ostatni cel jest dedykowany realizacji działań w takich obiektach jak Białowieża Forest. Obejmuje on „interwencje związane z narodowym dziedzictwem kulturowym, takim jak zabytki UNESCO, zabytki znajdujące się liście Pomników Historii, Narodowy Zasób Biblioteczny lub posiadające Znak Dziedzictwa Europejskiego”³². W stosunku do inwestycji planowane jest zastosowanie zasad Inicjatywy „Nowy Europejski Bauhaus”, która zakłada połączenie designu, ekologii i dostępności społecznej przy tworzeniu nowych inwestycji, wspierając realizację Europejskiego Zielonego Ładu.

Kierunki działań dotyczące uwzględniania zmian klimatu i ich skutków w procesach decyzyjnych dotyczących Obiektu, wspieranie działań na rzecz wzmacniania lokalnych więzi społecznych, w tym inicjatyw społecznych na rzecz zachowania krajobrazu kulturowego obszaru Puszczy Białowieskiej, czy promowanie działalności gospodarczej, w tym w zakresie turystyki, inspirowanej przyrodniczym i kulturowym dziedzictwem obszaru Puszczy Białowieskiej, mogą być szczególnie wspierane w tym programie.

³¹ FEnIKS_21-27_przyjęty przez KE (pois.gov.pl), dostęp 30.11.2022

³² FEnIKS_21-27_przyjęty przez KE (pois.gov.pl), dostęp 30.11.2022

Horyzont Europa

W programie Horyzont Europa konkursy Klastra 6 nt. „Żywność, biogospodarka, zasoby naturalne, rolnictwo i środowisko”³³ wspierają realizację Unijnej Strategii na rzecz bioróżnorodności 2030 i dotyczą:

- „wdrażania w dużej skali innowacyjnych rozwiązań w dziedzinie zachowania, odnowy i przywracania ekosystemów, szczególnie na terenach zdegradowanych,
- innowacji technologicznych, społecznych, finansowych i w obszarze zarządzania,
- wspierania rozwoju łańcuchów popytu i dostaw w przywracaniu ekosystemów na lądzie i na morzu,
- wdrażania mechanizmów gospodarczych opartych na zachętach w biogospodarce,
- wykorzystania rozwiązań inspirowanych przez naturę (nature based solutions) w miastach, na obszarach podmiejskich i przybrzeżnych”³⁴.

Jest to właściwy konkurs dla działań dotyczących prowadzenia badań naukowych zgodnie z zasadami eksploracji naukowej obszaru oraz planowanie i wdrażania działań ochronnych na podstawie rzetelnej wiedzy i wyników najnowszych badań, wspierania działań na rzecz wzmocnienia lokalnych więzi społecznych, w tym inicjatyw społecznych na rzecz zachowania krajobrazu kulturowego obszaru Puszczy Białowieskiej oraz wzmocnienia potencjału rozwojowego mieszkańców i społeczności lokalnych, oraz instytucji.

Ponadto, Europejskie Partnerstwo na Rzecz Bioróżnorodności Biodiversa+³⁵, oferuje finansowanie międzynarodowych projektów badawczych i innowacyjnych realizowanych w następujących obszarach tematycznych:

- „innowacyjność i harmonizacja metod i narzędzi gromadzenia i zarządzania danymi z monitoringu różnorodności biologicznej,
- uzupełnianie luk w wiedzy na temat stanu, dynamiki i trendów różnorodności biologicznej w celu odwrócenia procesu utraty różnorodności biologicznej,

³³<https://www.kpk.gov.pl/horyzont-europa/klastry/zywnosc-biogospodarka-zasoby-naturalne-rolnictwo-srodowisko>, dostęp 20.11.2022

³⁴ Europejski_Zielony_Alert_.pdf (kpk.gov.pl), dostęp 20.11.2022

³⁵ Open Call – Biodiversa +, dostęp 20.11.2022

- wykorzystanie dostępnych danych z monitoringu różnorodności biologicznej¹⁴.

Jest to właściwy konkurs dla działań dotyczących prowadzenia badań naukowych zgodnie z zasadami eksploracji naukowej obszaru oraz planowanie i wdrażania działań ochronnych na podstawie rzetelnej wiedzy i wyników najnowszych badań, oraz monitoringu abiotycznych i biotycznych czynników wpływających na procesy ekologiczne i biologiczne.

Tabela 2 Źródła finansowania działań dla Obiektu UNESCO Białowieża Forest.

Cel (zgodnie ze wstępnym materiałem wypracowanym przez zespół BF przekazany dn. 21.10.2022)	Kierunek działań	Źródła finansowania									
		Fundusz Leśny	NFOŚiGW	WFOŚiGW	World Heritage Fund	NCN, EOG	NCBiR, EOG	Horyzont Europa	Program Life	Program FEiKS	KPO
Zachowanie ciągłości naturalnych procesów ekologicznych i biologicznych	Prowadzenie badań naukowych zgodnie z zasadami eksploracji naukowej obszaru.	x	x			x	x	x	x		
	Monitoring abiotycznych i biotycznych czynników wpływających na procesy ekologiczne i biologiczne.	x	x	x				x			x
	Uwzględnianie zmian klimatu i ich skutków w procesach decyzyjnych dotyczących Obiektu.					x	x	x	x	x	x
Zachowanie różnorodności biologicznej na wszystkich jej poziomach (ekosystemowym, gatunkowym i genetycznym)	Realizacja celów planów ochrony ustanowionych dla wszystkich form ochrony przyrody w obszarze Białowieża Forest.	x									
	Planowanie i wdrażanie ochrony siedlisk i gatunków	x	x	x							

oraz siedlisk istotnych dla jej ochrony.	zgodnie z rekomendacjami regulacji krajowych i międzynarodowych.										
	Planowanie i wdrażanie działań ochronnych na podstawie rzetelnej wiedzy i wyników najnowszych badań.	x				x	x	x	x		
Zachowanie nienaruszalności Obiektu jako całości	Ustanowienie spójnego systemu prawnego służącego ochronie procesów ekologicznych i biologicznych oraz różnorodności biologicznej w obszarze Obiektu.					x					
	Podjęcie działań na rzecz zapobiegania fragmentacji i izolacji siedlisk w obszarze Obiektu.	x							x		
	Utrzymanie łączności między Puszcą Białowieską a innymi kompleksami leśnymi poprzez ochronę korytarzy ekologicznych.	x					x	x		x	
Pogłębianie świadomości społeczeństwa na temat materialnych i niematerialnych	Tworzenie i wdrażanie długofalowej strategii edukacji na temat Białowieża Forest jako naturalnego dziedzictwa ludzkości.	x	x	x	x	x	x	x	x		
	Podnoszenie poziomu	x	x	x	x	x	x	x	x		

wartości Obiektu.	wiedzy zarządców i innych interesariuszy Planu Zarządzania w zakresie Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości Obiektu.										
Promowanie i wspieranie współdziałania pomiotów międzynarodowych, krajowych i lokalnych.	Opracowanie i wdrażanie wieloletniego programu współpracy pomiędzy podmiotami lokalnymi, krajowymi oraz międzynarodowymi w zakresie zachowania naturalnego dziedzictwa ludzkości.				x			x			
	Tworzenie zachęt i wspieranie inicjatyw w zakresie współdziałania na rzecz Obiektu Światowego Dziedzictwa.				x						
	Zapewnienie warunków do wzmocnienia dialogu i współpracy pomiędzy instytucjami lokalnymi i krajowymi a podmiotami międzynarodowymi.				x	x	x	x			

Tworzenie warunków dla rozwoju zrównoważonego obszaru Puszczy Białowieskiej.	Ustanowienie zasad korzystania z zasobów Puszczy Białowieskiej, zgodnych z prawem krajowym i międzynarodowym.				x						
	Zapewnienie samorządom obszaru Puszczy Białowieskiej wsparcia i pomocy eksperckiej w zrównoważonym użytkowaniu otoczenia Białowieża Forest.					x	x	x	x		x
	Opracowanie i wdrożenie ponadlokalnej strategii rozwoju turystyki dla obszaru Puszczy Białowieskiej.					x	x				
	Wspieranie lokalnych społeczności obszaru Puszczy Białowieskiej poprzez zapewnienie dostępności do wysokiej jakości usług publicznych.						x	x			
Kształtowanie tożsamości i dumy lokalnych wspólnot na bazie wiedzy o walorach przyrodniczych,	Wspieranie działań na rzecz wzmocnienia lokalnych więzi społecznych, w tym inicjatyw społecznych na rzecz zachowania krajobrazu kulturowego obszaru Puszczy Białowieskiej.	x				x		x	x	x	
	Rozwijanie				x	x	x				

kulturowych i historycznych Puszczy Białowieskiej.	kompetencji administracji publicznej w zakresie uczestnictwa społeczeństwa w podejmowaniu decyzji dotyczących obszaru Puszczy Białowieskiej.										
	Promowanie działalności gospodarczej, w tym w zakresie turystyki, inspirowanej przyrodniczym i kulturowym dziedzictwem obszaru Puszczy Białowieskiej.	x					x		x	x	x
	Wzmocnienie edukacji dzieci i młodzieży o Puszczy Białowieskiej oraz uwzględnienie celów ochrony światowego dziedzictwa ludzkości w programach nauczania w szkołach w regionie.	x	x	x	x				x		x
Prowadzenie edukacji przyrodniczej i kulturowej oraz promowanie Światowego Dziedzictwa.	Tworzenie i wdrażanie kompleksowej strategii edukacji przyrodniczej i kulturowej w kontekście celów ochrony światowego dziedzictwa ludzkości.	x	x	x	x				x		x
	Stworzenie centrum edukacyjno-informacyjnego	x									x

	służącego rozpowszechnianiu wiedzy o Puszczy Białowieskiej i Światowym Dziedzictwie.										
Promowanie regionu Puszczy Białowieskiej na bazie wiedzy o Obiekcie Światowego Dziedzictwa.	Popularyzowanie wyników badań naukowych prowadzonych w Białowieża Forest.					x	x		x		
	Opracowanie i skuteczne wdrożenie bazującej na Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości Obiektu identyfikacji wizualnej obszaru Puszczy Białowieskiej.					x	x		x	x	x
	Kreowanie i zarządzanie marką terytorialną Obiektu Światowego Dziedzictwa Białowieża Forest.					x	x		x	x	

IV. Określenie rozwiązań dotyczących finansowego wspierania społeczności lokalnych w obiektach przyrodniczych UNESCO

W większości analizowanych planów nie uwzględniono żadnych szczegółowych zasad finansowego wsparcia społeczności lokalnych. Znajdują się tam zwykle bardzo ogólne zapisy na temat zrównoważonego rozwoju i ewentualnego wsparcia dla lokalnych metod gospodarowania środowiskiem, jak leśnictwo, rybołówstwo lub myślistwo, o ile nie wpłynie to negatywnie na wartość przyrodniczą obszaru. Głównego źródła dochodów dla ludności miejscowej upatruje się w rozwoju turystyki. Wyjątkiem jest plan zarządzania obiektu Komi Forests w Rosji, gdzie w Planie Działań wyszczególniono konkretne przykłady działań mogących przynieść dochód społeczności lokalnej, przy czym są one również związane głównie z usługami turystycznymi. Poniżej przedstawiono zestawienie aktywności, które mogą przynieść profity społeczności lokalnej w Komi Forests³⁶:

- a) Produkty pamiątkowe wytwarzane przez miejscową ludność w celu sprzedaży turystom
- b) Towarzystwo turystom w zwiedzaniu miejsc w rezerwacie i strefie buforowej przez ludność miejscową
- c) Stworzenie specjalnej grupy przewodników spośród ludności miejscowej do obsługi turystów
- d) Produkty tradycyjne: sprzęt myśliwski i rybacki (narty, łodzie itp.)
- e) Rozwój rynku pracy dla miejscowej ludności w celu zmniejszenia poziomu kłusownictwa
- f) Stworzenie strzeżonego parkingu dla turystów zmotoryzowanych
- g) Specjalnie zorganizowana turystyka: wycieczki fotograficzne (krajobraz, zwierzęta)
- h) Przygotowanie grzybów - suszenie, pakowanie i sprzedaż
- i) Przygotowanie dzikich roślin leczniczych - suszenie, pakowanie i sprzedaż
- j) Przetwory z roślin leczniczych - suszenie, pakowanie i sprzedaż
- k) Kontrolowana turystyka wędkarska na terenach rzecznych Parku w celu zastąpienia kłusownictwa
- l) Posiłki dla turystów na stacjach i w bazach, w drodze (kawiarnie, piekarnia, obiady w pudełkach, sprzedaż półproduktów)

³⁶ Management Plan for Virgin Komi Forests UNESCO World Natural Heritage Site 2017 – 2031, Vuktyl-Yaksha-Syktvykar, 2017

- m) Wycieczki wędkarskie poza terenem Parku
- n) Turystyka myśliwska poza granicami Parku
- o) Rozwój transportu zwierzęcego jako alternatywy dla transportu samochodowego i motocyklowego

W przypadku ochrony dobra publicznego, jakim niewątpliwie jest wyjątkowa uniwersalna wartość obiektów UNESCO, można odnieść się do koncepcji **kosztów utraconych korzyści**. Koszty utraconych korzyści są potencjalną korzyścią, z której zrezygnowano wybierając dany wariant działania zamiast innego³⁷. Pomiar tych kosztów jest przedmiotem badań rachunkowości zarządczej. Jednak koszty te są bardzo często ignorowane w praktyce przez decydentów. Jak wskazuje Nadolna³⁸ poszukiwania przyczyn ignorowania lub niedoceniań kosztów utraconych korzyści przy podejmowaniu decyzji w zakresie alokacji zasobów są badane od lat 70. XX w. Udokumentowane badania eksperymentalne dotyczyły osób fizycznych (głównie populacji studentów) oraz firm. Podobne zachowania przy podejmowaniu decyzji wykazują również instytucje czy organizacje. Stąd, szacowanie kosztów utraconych korzyści nie jest stosowane w praktyce, w szczególności ze względu na trudności ich szczegółowego zdefiniowania. Pomiar tych kosztów polega na określeniu zysków wynikających z alternatywnej decyzji. W przypadku dóbr publicznych i usług ekosystemowych zamiast zysku mamy do czynienia z korzyściami, które są często trudne do wyceny w wartościach pieniężnych. Jest to kwestia problematyczna w przypadku wszystkich obszarów chronionych, w szczególności parków narodowych.

³⁷ Garrison R.H., Noreen E.W., Brewer P.C. (2010), *Managerial Accounting*, Thirteenth ed., McGraw-Hill Irwin.

³⁸ Nadolna B. (2015), Koszty utraconych korzyści jako element analizy decyzyjnej na bazie kosztów relewantnych w badaniach rachunkowości zarządczej, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 873*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 77, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 333–340; www.wneiz.pl/frfu

V. Wnioski dotyczące propozycji rozwiązania barier finansowych w Białowieża Forest

V.1 Bariery i problemy gospodarcze w Białowieża Forest zidentyfikowane w procesie partycypacyjnym

W procesie partycypacyjnym z udziałem interesariuszy określono szereg problemów na terenie Białowieża Forest, z których część ma charakter społeczno-gospodarczy³⁹. Według uczestników warsztatów są to przede wszystkim:

- a) Brak programu rekompensat, odszkodowań
- b) Ograniczenie możliwości wykorzystania Puszczy zgodnie z tradycją kulturową
- c) Ograniczenie spowodowane przyjętym w dokumencie zasięgiem stref ochronnych
- d) Kryteria, które ograniczają dostępność Puszczy dla społeczności
- e) Ograniczenie prawa własności i prawa samorządu lokalnego, zakazy
- f) Brak spójnego programu zrównoważonego rozwoju Gminy Białowieża, w tym czynnej ochrony środowiska przyrodniczego, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju i wspierania OZE, infrastruktury turystycznej i usług okołoturystycznych, a także drobnego przetwórstwa drewna i wytwórczości rzemieślniczej.

V.2 Przegląd prawodawstwa w zakresie odszkodowań i rekompensat

Bariery finansowe na obszarach chronionych, w tym Puszczy Białowieskiej wynikają częściowo z braku konkretnych wskazań odnośnie rekompensat i odszkodowań z tytułu objęcia obszaru ochroną prawną, czy szerzej ochrony przyrody w systemie prawnym. Analiza konfliktów społecznych na obszarach chronionych wykazuje, że przedmiotem sporu bywają często kwestie niewynikające z prawa ochrony przyrody, lecz z innych ustaw np. Prawa Budowlanego lub Wodnego⁴⁰. Mimo to mieszkańcy tych terenów często bywają przekonani, że różne kłopotliwe restrykcje w gospodarowaniu wynikają z prawa ochrony przyrody. Kwestia rekompensat i odszkodowań została w różnym stopniu ujęta w szeregu aktów prawnych odnoszących się do gospodarowania różnymi zasobami środowiska przyrodniczego. Niestety obiekty przyrodnicze UNESCO nie zostały tam uwzględnione w żaden

³⁹ Materiały z procesu partycypacyjnego przekazane przez Zamawiającego

⁴⁰ Królikowska, K. (2007). *Konflikty społeczne w polskich parkach narodowych*. Oficyna Wydawnicza "Impuls".

specjalny sposób. Przegląd ustaw w systemie Lex wykazał istnienie następujących przepisów dotyczących odszkodowań i rekompensat (Załącznik 1).

1. Ustawa o Ochronie przyrody przewiduje rekompensaty za dostosowanie działalności do wymogów ochrony obszaru Natura 2000 jeżeli na tym terenie nie mają zastosowania programy wsparcia z tytułu obniżenia dochodowości. Odszkodowania zaś przewidziane są za usunięcie drzew na wniosek właściciela urządzeń przesyłowych.
Ustalenie wysokości odszkodowania za drzewo lub krzew oraz za ich usunięcie następuje w drodze umowy stron. Ponadto przewidziane są odszkodowania za szkody wyrządzone przez objęte ochroną zwierzęta dzikie (żubry, wilki, rysie, niedźwiedzie i bobry), za które odpowiada Skarb Państwa oraz za szkody wyrządzone przez zwierzęta łowne.
2. Ustawa Prawo łowieckie przewiduje odszkodowanie za szkody wyrządzone przez zwierzęta łowne (dziki, łosie, jelenie, daniela i sarny) przez dzierżawcę lub zarządcę obwodu łowieckiego.
3. Ustawa Prawo ochrony środowiska nie przewiduje rekompensat, natomiast odszkodowania przewiduje w związku z ograniczeniem sposobu korzystania z nieruchomości, w tym również obniżenie wartości nieruchomości. Odszkodowanie określone jest przez Starostę w drodze decyzji.
4. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym również przewiduje odszkodowanie jeżeli korzystanie z nieruchomości zgodnie z dotychczasowym przeznaczeniem stało się niemożliwe lub istotnie ograniczone
5. Ustawa o Ochronie gruntów rolnych i leśnych przewiduje odszkodowanie za dziana nakazane w drodze decyzji. Jeżeli jej wykonanie powoduje szkody wynikające ze zmniejszenia produkcji roślinnej, właścicielowi gruntów przysługuje odszkodowanie ze środków budżetu województwa, o których mowa w art. 22b ust. 1, wypłacane przez okres 10 lat.
6. Ustawa Prawo Wodne dość szeroko uwzględnia kwestie odszkodowań:
 - Odszkodowanie przysługuje za:
 1. Odszkodowanie przysługujące właścicielom nieruchomości położonych w strefie ochronnej lub na obszarze ochronnym (przy czym dotyczy to stref ochrony wód podziemnych i powierzchniowych)
 2. Odszkodowanie za nakaz usunięcia drzew lub krzewów w celu zapewnienia przepływu wód powodziowych

3. Odszkodowanie za trwałe zajęcie w sposób naturalny gruntu niebędącego własnością właściciela wody (z chwilą trwałego zajęcia przez wodę grunt przechodzi na własność właściciela wody tj. Skarb Państwa)
 4. Odszkodowania za obowiązek umożliwienia dostępu do wód i urządzeń wodnych w celu ich utrzymania lub konserwacji
 5. Odszkodowanie za dostęp do wód w celu powszechnego korzystania
 6. Odszkodowanie za cofnięcie lub ograniczenie pozwolenia wodnoprawnego w związku z uzasadnionym interesem społecznym albo ważnymi względami gospodarczymi
- Nie przysługuje zaś odszkodowania za:
 1. Za szkody powstałe na skutek wprowadzenia czasowego ograniczenia w korzystaniu z wód lub zmiany sposobu gospodarowania wodą w zbiornikach retencyjnych oraz za szkody powstałe na skutek zawieszenia wykonywania uprawnień wynikających z pozwoleń wodnoprawnych.
 2. Właścicielowi gruntów zalanych podczas powodzi nie przysługuje z tego tytułu odszkodowanie od właściciela wód (nie dotyczy to działań niezgodnych z prawem lub gruntów położonych na polderach przeciwpowodziowych).
 3. Cofnięcie lub ograniczenie pozwolenia wodnoprawnego w związku z art. 415 Prawa wodnego.

V.3 Rekomendacje w zakresie wsparcia finansowego społeczności lokalnych

Na podstawie listy problemów, jak również na podstawie ustaleń z Zamawiającym oraz przeglądu literatury dotyczącej problemów zarządzania obszarami chronionymi w Polsce sformułowano rekomendacje odnośnie kwestii finansowych. Poniżej zostały zaproponowane możliwe działania z zakresu wsparcia finansowego społeczności lokalnych, które mogą być wdrożone po uzgodnieniach z właściwymi instytucjami i interesariuszami.

Wpływ ekonomiczny powołania obiektu UNESCO na społeczność lokalną może być dwójakiego rodzaju. Z jednej strony pojawią się dodatkowe korzyści i zyski związane z a) większą informacją i promocją turystyczną obszaru oraz b) zwiększonym zakresem dostępnych funduszy i opcji finansowania projektów mogących pozytywnie wpłynąć na rozwój lokalny. Fakt istnienia obiektu UNESCO w wielu przypadkach może być dodatkowym atutem przy staraniu się o różnego rodzaju fundusze i sprawiać, że wnioski o finansowanie będą wyżej ocenione niż gdyby takiego obiektu nie było. Fakt ten może być podkreślany w uzasadnieniach wniosków o finansowanie działań i projektów

z zakresu ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, wzmocnienia kapitału społecznego, rozwoju społeczno-ekonomicznego, planowania przestrzennego, ochrony dziedzictwa kulturowego, infrastruktury. Z drugiej strony w związku z potrzebą ochrony obiektu i wywiązania się ze zobowiązań Polski wobec UNESCO na terenie obiektu mogą zostać wprowadzone restrykcje w gospodarowaniu, które będą skutkować kosztami i stratami poniesionymi przez społeczność lokalną rozumianą jako indywidualni mieszkańcy, przedsiębiorcy i lokalne samorządy.

Biorąc powyższe pod uwagę, wsparcie społeczności lokalnej może być realizowane dwutorowo, jako:

1) Wzmacnianie korzyści wynikających z ustanowienia obiektu UNESCO Puszcza Białowieska

W tym zakresie można zaproponować do rozważenia kilka mechanizmów wsparcia związanych z walorami przyrodniczymi i turystycznymi regionu.

a) System małych grantów na działalność w zakresie turystyki zrównoważonej. Finansowane projekty powinny spełniać zasady turystyki zrównoważonej UNWTO (Załącznik 2).

b) Utworzenie przez podmiot zarządzający lokalnej marki Białowieża Forest. Oznacza to utworzenie systemu certyfikacji, informacji wizualnej oraz promocji regionalnych produktów (np. potrawy, miody, napoje, rękodzieło) i usług (noclegi, gastronomia, przewodnicy, wydarzenia kulturalne, edukacja). Można się tu inspirować markami Dolina Baryczy⁴¹ i Dolina Karpia⁴².

c) System małych grantów na działalność w zakresie ochrony i rewitalizacji krajobrazu kulturowego (np. remontów budynków i budowy małej infrastruktury typu wiaty przystankowe lub turystyczne zgodnie z lokalną tradycją architektoniczną).

d) Utworzenie portalu internetowego Białowieża Forest, gdzie zostaną zebrane wszystkie informacje i działania, integrującego wszystkich interesariuszy. Można się tu inspirować inicjatywą Karpaty Łączą⁴³.

2) Minimalizowanie strat wynikających z ustanowienia obiektu UNESCO Puszcza Białowieska i konieczności ochrony Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości.

a) Oszacowanie strat ponoszonych przez gminy i nadleśnictwa z tytułu ograniczeń w gospodarce leśnej w strefach ochronnych, w tym wpływu na Fundusz Leśny i kwestie związane

⁴¹ <http://dbpoleca.barycz.pl/>

⁴² <http://dolinakarpia.org/marka-lokalna>

⁴³ <https://www.karpatylacza.pl/>

- z podatkiem leśnym⁴⁴. Należy rozważyć przeprowadzenie w tym zakresie profesjonalnej analizy ekonomicznej przez ekspertów zewnętrznych wspólnie z nadleśnictwami i samorządami.
- b) Wsparcie mieszkańców w zakresie pozyskania drewna na opał z tytułu ograniczenia pozyskania drewna w strefach ochronnych np. dopłaty do transportu, w przypadku konieczności zakupu drewna poza strefami ochronnymi lub inne ustalone z mieszkańcami mechanizmy wsparcia zgodne z zasadami obowiązującymi w strefach ochronnych.
 - c) Klarowne komunikowanie zasad korzystania z poszczególnych stref przez społeczność lokalną w zakresie pozyskania płodów runa leśnego, stawiania uli pszczelich, wędkarstwa, polowania, turystyki i rekreacji. Zaleca się przygotowanie zestawienia tabelarycznego na ten temat w formie papierowej i on-line i upowszechnienie w społeczności lokalnej oraz na stronach www i w mediach społecznościowych związanych z projektem planu zarządzania.
 - d) System dopłat do ekologicznych metod ogrzewania nieruchomości i termomodernizacji
 - e) Wsparcie organizacyjne, prawne i finansowe w zakresie wnioskowania o odszkodowania z tytułu strat powodowanych przez zwierzęta objęte ochroną prawną
 - f) Zapewnienie kontynuacji działań projektu „Ochrona in situ żubra w Polsce – część północno-wschodnia” w zakresie wsparcia rolników udostępniających żubrom swoje łąki.

Powyższe propozycje powinny zostać przedyskutowane z instytucjami posiadającymi kompetencje prawne do ich wdrażania oraz z interesariuszami, które będą beneficjentami tych działań. W każdym przypadku należy przeprowadzić analizę potencjalnego zapotrzebowania na dane działanie oraz jego kosztów. Należy dążyć, aby uzyskane w ten sposób informacje były rzetelne i obiektywne. W tym celu można przeprowadzać badania ankietowe, a także wywiady fokusowe lub indywidualne bezpośrednio z potencjalnymi beneficjentami np. mieszkańcami. Jedną ze wstępnych metod zbadania zapotrzebowania na wskazane powyżej działania mogłaby być ankieta on-line skierowana do wszystkich mieszkańców, gdzie uwzględni się zapotrzebowanie na a) wsparcie turystyki, b) wsparcie marki i produktów lokalnych, c) wsparcie ochrony krajobrazu, d) ułatwienia w dostępie do drewna opałowego, e) dopłaty do fotowoltaiki i termomodernizacji, f) wsparcie w zakresie wypłaty odszkodowań od zwierząt chronionych.

⁴⁴ <https://www.podatki.gov.pl/podatki-i-oplaty-lokalne/podatek-lesny>, dostęp 30.11.2022

Dopiero na podstawie przeprowadzonego szczegółowego rozpoznania potrzeb poszczególnych interesariuszy można będzie planować mechanizmy wsparcia finansowego w postaci odszkodowań, rekompensat, dotacji i dopłat.

VI. Rekomendacje w kontekście finansowania Dobra Światowego Dziedzictwa „Białowieża Forest”

VI.1 Rekomendacje w zakresie zapisów w planie zarządzania

Zaleca się, aby w planie zarządzania wpisano następujące kierunki działań:

- a) Opracowanie szczegółowych zasad oraz stworzenie i wdrożeniu programu wsparcia finansowego, logistycznego i organizacyjnego w związku z ograniczeniem gospodarowania w strefach ochronnych I-III**
- b) Opracowanie szczegółowych zasad oraz stworzenie i wdrożeniu programu wsparcia finansowego, logistycznego i organizacyjnego w zakresie rozwoju turystyki zrównoważonej, w tym marki regionalnej i produktu lokalnego.**
- c) Opracowanie celów i szczegółowych mechanizmów finansowego, logistycznego oraz organizacyjnego wsparcia społeczności lokalnych w zakresie zrównoważonego rozwoju i ochrony obszaru (np. OZE, termomodernizacja, adaptacja do zmian klimatu, ochrona krajobrazu kulturowego).**

Dzięki takim zapisom uwzględnione zostaną potrzeby społeczności lokalnej, przy jednoczesnym zapewnieniu miejsca, czasu i zasobów na opracowanie szczegółowych wytycznych z udziałem prawników, ekspertów ds. finansów publicznych, podmiotu zarządzającego Obiektem i poszczególnych interesariuszy.

VI.2 Rekomendacje w zakresie zmian legislacyjnych

Zaleca się utworzenie Funduszu Celowego na rzecz finansowania działań obiektu UNESCO Białowieża Forest. Ponadto zaleca się rozważenie utworzenia Funduszu Ochrony Przyrody, który mógłby być źródłem finansowania rekompensat i odszkodowań z tytułu objęcia obszaru ochroną prawną, w formie obiektu przyrodniczego UNESCO (w tym Białowieża Forest), parku narodowego i rezerwatu przyrody. Mogłoby to w przyszłości zapobiec konfliktom ekologicznym i zmniejszyć opór społeczny przeciwko tworzeniu nowych obszarów chronionych, w szczególności parków narodowych. Rozwiązanie takie funkcjonowało w przedwojennej Ustawie o Ochronie Przyrody⁴⁵. Znajdował się w niej następujący zapis (Art.17):

⁴⁵ Dz.U.1934.31.274

„Jeżeli skutkiem wprowadzenia ochrony nastąpi istotna zmiana w dotychczasowym sposobie używania lub użytkowania przedmiotu, właściciel lub osoby, mający inne prawa na tym przedmiocie, które skutkiem wydanych zarządzeń lub rozporządzeń poniosą rzeczywistą szkodę majątkową, mogą żądać odszkodowania. Za odszkodowanie odpowiada Skarb Państwa, o ile nie zostało pokryte z Funduszu Ochrony Przyrody lub z innych funduszy, przeznaczonych na takie cele”.

Zaleca się rozważnie rozszerzenia Art.36 p.3 Ustawy o Ochronie Przyrody o obiekty przyrodnicze z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO lub dodania osobnego artykułu odnoszącego się do tych obiektów, o podobnym zakresie.

VI.3 Rekomendacje w zakresie pozyskiwania funduszy na projekty

Zaleca się utworzenie listy realnie potrzebnych, opartych o cele i kierunki zarządzania projektów badawczych, edukacyjnych oraz z zakresu partycypacji społecznej (np. rozwiązywania konfliktów ekologicznych, rozpoznania zapotrzebowania na wsparcie społeczności lokalnych w związku z ochroną Obiektu) możliwych do zrealizowania w konsorcjach z uczelniami wyższymi, jednostkami PAN, organizacjami pozarządowymi, nadleśnictwami, Białowieskim Parkiem Narodowym oraz z udziałem społeczności lokalnej. Podmiot zarządzający obiektem UNESCO Białowieża Forest może być koordynatorem lub partnerem w tych projektach. Podobna lista może dotyczyć działań z zakresu turystyki, w szczególności opracowania regionalnej strategii rozwoju turystyki zrównoważonej. W podmiocie zarządzającym zaleca się utworzenie zespołu zajmującego się pozyskiwaniem funduszy oraz pisaniem i rozliczaniem wniosków projektowych.

Załącznik 1 Wyciąg z aktów prawnych odnośnie odszkodowań i rekompensat

Ustawa o ochronie przyrody

Art. 36. [Działalność dozwolona na terenie obszaru Natura 2000]

1. Na obszarach Natura 2000, z zastrzeżeniem ust. 2, nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka, a także amatorski połów ryb, jeżeli nie oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru Natura 2000.

2. Prowadzenie działalności, o której mowa w ust. 1, na obszarach Natura 2000 wchodzących w skład parków narodowych i rezerwatów przyrody, jest dozwolone wyłącznie w zakresie, w jakim nie narusza to zakazów obowiązujących na tych obszarach.

3. Jeżeli działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka lub rybacka wymaga dostosowania do wymogów ochrony obszaru Natura 2000, na którym nie mają zastosowania programy wsparcia z tytułu obniżenia dochodowości, regionalny dyrektor ochrony środowiska może zawrzeć umowę z właścicielem lub posiadaczem obszaru, z wyjątkiem zarządców nieruchomości Skarbu Państwa, która zawiera wykaz niezbędnych działań, sposoby i terminy ich wykonania oraz warunki i terminy rozliczenia należności za wykonane czynności, a także wartość rekompensaty za utracone dochody wynikające z wprowadzonych ograniczeń.

Art. 83e. [Odszkodowanie za usunięcie drzewa lub krzewu na wniosek właściciela urządzeń przesyłowych]

1. Usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości, na wniosek właściciela urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 Kodeksu cywilnego, następuje za odszkodowaniem na rzecz właściciela nieruchomości, a w przypadku gdy na nieruchomości jest ustanowione prawo użytkowania wieczystego - na rzecz użytkownika wieczystego nieruchomości. Odszkodowanie przysługuje od właściciela urządzeń.

2. Ustalenie wysokości odszkodowania za drzewo lub krzew oraz za ich usunięcie następuje w drodze umowy stron.

3. W przypadku gdy strony nie zawrą umowy w terminie 30 dni od dnia usunięcia drzewa lub krzewu, odszkodowanie ustala organ, który wydał zezwolenie na ich usunięcie, stosując odpowiednio przepisy

ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami dotyczące odszkodowania za wyłączenie nieruchomości.

Art. 126. [Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez dzikie zwierzęta]

1. Skarb Państwa odpowiada za szkody wyrządzone przez:

- 1) żubry - w uprawach, płodach rolnych lub w gospodarstwie leśnym;
- 2) wilki - w pogłowie zwierząt gospodarskich;
- 3) rysie - w pogłowie zwierząt gospodarskich;
- 4) niedźwiedzie - w pasiekach, w pogłowie zwierząt gospodarskich oraz w uprawach rolnych;
- 5) bobry - w gospodarstwie rolnym, leśnym lub rybackim.

2. Odpowiedzialność, o której mowa w ust. 1, nie obejmuje utraconych korzyści.

3. Oględzin i szacowania szkód, o których mowa w ust. 1, a także ustalania wysokości odszkodowania i jego wypłaty, dokonuje regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarze parku narodowego dyrektor tego parku.

6. Odszkodowanie nie przysługuje:

- 1) osobom, którym przydzielono grunty stanowiące własność Skarbu Państwa;
- 2) jeżeli poszkodowany:
 - a) nie dokonał sprzętu upraw lub płodów rolnych w ciągu 14 dni od zakończenia zbiorów tego gatunku roślin w danym regionie,
 - b) nie wyraził zgody na budowę przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska lub dyrektora parku narodowego urządzeń lub wykonanie zabiegów zapobiegających szkodom;
- 3) za szkody:
 - a) powstałe w mieniu Skarbu Państwa, z wyłączeniem mienia oddanego do gospodarczego korzystania na podstawie Kodeksu cywilnego,
 - b) nieprzekraczające w ciągu roku wartości 100 kg żyta w przeliczeniu na jeden hektar uprawy,
 - c) w uprawach rolnych założonych z naruszeniem powszechnie stosowanych wymogów agrotechnicznych,
 - d) wyrządzone przez wilki, niedźwiedzie lub rysie w pogłowie zwierząt gospodarskich pozostawionych, w okresie od zachodu do wschodu słońca, bez bezpośredniej opieki.

7. Szkody wyrządzone przez zwierzęta łowne, występujące w parkach narodowych, strefach

ochronnych zwierząt łownych oraz w rezerwach przyrody szacuje się oraz dokonuje wypłaty odszkodowań według zasad określonych w rozdziale 9 ustawy z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1683 i 2320 oraz z 2021 r. poz. 1718 i 2112).

8. Szacowanie szkód wyrządzonych przez zwierzęta łowne w strefie ochronnej zwierząt łownych należy do zadań Służby Parku Narodowego, a w rezerwach przyrody – do sprawującego nadzór nad rezerwatem.

9. Odszkodowania za szkody spowodowane przez zwierzęta łowne w parku narodowym oraz strefie ochronnej zwierząt łownych są pokrywane ze środków parku narodowego, a za szkody spowodowane w rezerwach przyrody - ze środków regionalnej dyrekcji ochrony środowiska.

Ustawa Prawo łowieckie

Art. 46. [Zakres obowiązku wynagradzania szkód; oględziny i szacowanie szkód w przypadku odpowiedzialności dzierżawcy lub zarządzającego obwodem łowieckim]

1. Dzierżawca lub zarządca obwodu łowieckiego jest obowiązany do wynagradzania szkód wyrządzonych:

- 1) w uprawach i płodach rolnych przez dziki, łosie, jelenie, daniela i sarny;
- 2) przy wykonywaniu polowania.

2. Szacowania szkód, o których mowa w ust. 1, a także ustalania wysokości odszkodowania dokonuje zespół składający się z:

- 1) przedstawiciela wojewódzkiego ośrodka doradztwa rolniczego;
- 2) przedstawiciela dzierżawcy albo zarządcy obwodu łowieckiego;
- 3) właściciela albo posiadacza gruntów rolnych, na terenie których wystąpiła szkoda.

Ustawa Prawo ochrony środowiska

Art. 129. [Roszczenia w związku z ograniczeniem sposobu korzystania z nieruchomości]

1. Jeżeli w związku z ograniczeniem sposobu korzystania z nieruchomości korzystanie z niej lub z jej części w dotychczasowy sposób lub zgodny z dotychczasowym przeznaczeniem stało się niemożliwe lub istotnie ograniczone, właściciel nieruchomości może żądać wykupienia nieruchomości lub jej części.

2. W związku z ograniczeniem sposobu korzystania z nieruchomości jej właściciel może żądać odszkodowania za poniesioną szkodę; szkoda obejmuje również zmniejszenie wartości nieruchomości.

3. Roszczenie, o którym mowa w ust. 1 i 2, przysługuje również użytkownikowi wieczystemu nieruchomości, a roszczenie, o którym mowa w ust. 2, także osobie, której przysługuje prawo rzeczowe do nieruchomości.

4. Z roszczeniem, o którym mowa w ust. 1-3, można wystąpić w okresie 3 lat od dnia wejścia w życie rozporządzenia lub aktu prawa miejscowego powodującego ograniczenie sposobu korzystania z nieruchomości.

5. W sprawach, o których mowa w ust. 1-4, nie stosuje się przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, dotyczących roszczeń z tytułu ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości

Art. 131. [Odszkodowanie w razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości]

1. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości, o którym mowa w art. 130 ust. 1, na żądanie poszkodowanego właściwy starosta ustala, w drodze decyzji, wysokość odszkodowania; decyzja jest niezaskarżalna.

2. Strona niezadowolona z przyznanego odszkodowania może w terminie 30 dni od dnia doręczenia jej decyzji, o której mowa w ust. 1, wnieść powództwo do sądu powszechnego. Droga sądowa przysługuje także w razie niewydania decyzji przez właściwy organ w terminie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia żądania przez poszkodowanego.

3. Wystąpienie na drogę sądową nie wstrzymuje wykonania decyzji, o której mowa w ust. 1.

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

Art. 36. [Skutki uchwalenia planu miejscowego; opłata planistyczna]

1. Jeżeli w związku z uchwaleniem planu miejscowego albo jego zmianą korzystanie z nieruchomości lub jej części w dotychczasowy sposób lub zgodnie z dotychczasowym przeznaczeniem stało się niemożliwe lub istotnie ograniczone, właściciel albo użytkownik wieczysty nieruchomości może, z uwzględnieniem ust. 2 i art. 371 ust. 1, żądać od gminy albo od władającego terenem zamkniętym, jeżeli uchwalenie planu lub jego zmiana spowodowane były potrzebami obronności i bezpieczeństwa państwa:

- 1) odszkodowania za poniesioną rzeczywistą szkodę albo
- 2) wykupienia nieruchomości lub jej części.

Ustawa Ochrona gruntów rolnych i leśnych

Art. 15. [Obowiązek przeciwdziałania degradacji gleb]

1. Właściciel gruntów stanowiących użytki rolne oraz gruntów zrehabilitowanych na cele rolne jest obowiązany do przeciwdziałania degradacji gleb, w tym szczególnie erozji i ruchom masowym ziemi.

2. Właściwy organ wymieniony w art. 5, ze względu na ochronę gleb przed erozją i ruchami masowymi ziemi, może, w drodze decyzji, nakazać właścicielowi gruntów, o których mowa w ust. 1, zalesienie, zadrzewienie lub zakrzewienie gruntów, lub założenie na nich trwałych użytków zielonych.

Właścicielowi gruntów przysługuje zwrot kosztów zakupu niezbędnych nasion i sadzonek ze środków budżetu województwa, o których mowa w art. 22b ust. 1.

3. Jeżeli wykonanie nakazu, o którym mowa w ust. 2, spowoduje szkody wynikające ze zmniejszenia produkcji roślinnej, właścicielowi gruntów przysługuje odszkodowanie ze środków budżetu województwa, o których mowa w art. 22b ust. 1, wypłacane przez okres 10 lat.

Ustawa Prawo wodne

Art. 31. [Dopuszczalność korzystania z każdej wody]

5. W przypadku wprowadzenia stanu klęski żywiołowej, w celu zapobieżenia skutkom powodzi lub suszy, wojewoda może, w drodze aktu prawa miejscowego, wprowadzić czasowe ograniczenia w korzystaniu z wód, w szczególności w zakresie poboru wód lub wprowadzania ścieków do wód lub do ziemi, a także zmiany sposobu gospodarowania wodą w zbiornikach retencyjnych.

6. Wprowadzenie czasowych ograniczeń, o których mowa w ust. 5, zawiesza wykonywanie uprawnień wynikających z pozwoleń wodnoprawnych.

7. Za szkody powstałe na skutek wprowadzenia czasowego ograniczenia w korzystaniu z wód lub zmiany sposobu gospodarowania wodą w zbiornikach retencyjnych oraz za szkody powstałe na skutek zawieszenia wykonywania uprawnień wynikających z pozwoleń wodnoprawnych zakładom nie przysługuje odszkodowanie.

Art. 142. [Odszkodowanie przysługujące właścicielom nieruchomości położonych w strefie ochronnej lub na obszarze ochronnym]

Za szkody poniesione w związku z wprowadzeniem w strefie ochronnej lub na obszarze ochronnym zakazów, nakazów oraz ograniczeń w zakresie użytkowania gruntów lub korzystania z wód, właścicielowi nieruchomości położonej w tej strefie lub na tym obszarze przysługuje odszkodowanie na zasadach określonych w art. 471.

Art. 175. [Nakaz usunięcia drzew lub krzewów w celu zapewnienia przepływu wód powodziowych]

1. W celu zapewnienia właściwych warunków przepływu wód powodziowych właściwy organ Wód Polskich może, w drodze decyzji, nakazać usunięcie drzew lub krzewów na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią.

2. Za szkody powstałe na skutek wydania decyzji, o której mowa w ust. 1, nie przysługuje odszkodowanie.

Art. 222. [Skutki prawne zalania gruntów podczas powodzi]

1. Właściciel wód nie nabywa praw do gruntów zalanych przez wodę podczas powodzi.

2. Właścicielowi gruntów zalanych podczas powodzi nie przysługuje z tego tytułu odszkodowanie od właściciela wód.

3. Właścicielowi gruntów zalanych podczas powodzi w wyniku nieprzestrzegania przepisów ustawy przez właściciela wód lub właściciela urządzenia wodnego przysługuje odszkodowanie na warunkach określonych w art. 472.

4. Właścicielowi posiadającemu grunty leżące w granicach polderu przeciwpowodziowego zalanego podczas powodzi przysługuje od właściciela wód odszkodowanie na warunkach określonych w art. 469.

Art. 223. [Trwałe zajęcie gruntów przez wodę]

1. Jeżeli śródlądowe wody płynące lub wody morza terytorialnego albo morskie wody wewnętrzne zajmą trwale, w sposób naturalny, grunt niestanowiący własności właściciela wód, grunt ten z chwilą zajęcia staje się z mocy prawa własnością właściciela wód.

2. W przypadku, o którym mowa w ust. 1, dotychczasowemu właścicielowi gruntu przysługuje odszkodowanie od właściciela wód na warunkach określonych w art. 472.

Art. 233. [Obowiązek umożliwienia dostępu do wody]

1. Właściciel nieruchomości przyległej do publicznych śródlądowych wód powierzchniowych jest obowiązany umożliwić dostęp do wód na potrzeby wykonywania robót związanych z utrzymaniem wód oraz dla ustawiania znaków żeglugowych lub hydrologiczno-meteorologicznych urządzeń pomiarowych.

2. Właściciel nieruchomości przyległej do wód objętych powszechnym korzystaniem jest obowiązany zapewnić dostęp do wód w sposób umożliwiający to korzystanie. Części nieruchomości umożliwiające dostęp do wód wyznacza wójt, burmistrz lub prezydent miasta, w drodze decyzji.

3. Właścicielowi nieruchomości, o którym mowa w ust. 1, przysługuje odszkodowanie odpowiednio od właściciela wód albo właściciela hydrologiczno-meteorologicznych urządzeń pomiarowych, a

właścicielowi nieruchomości, o którym mowa w ust. 2 - z budżetu gminy, na warunkach określonych w art. 469.

Art. 417. [Przesłanki cofnięcia lub ograniczenia pozwolenia wodnoprawnego za odszkodowaniem]

1. Pozwolenie wodnoprawne można cofnąć lub ograniczyć za odszkodowaniem, jeżeli jest to uzasadnione interesem społecznym albo ważnymi względami gospodarczymi.

2. O odszkodowaniu orzeka, w drodze decyzji, organ właściwy w sprawach pozwoleń wodnoprawnych, na warunkach określonych w art. 469.

3. Odszkodowanie przysługuje od:

1)

Wód Polskich - jeżeli cofnięcie lub ograniczenie pozwolenia wodnoprawnego jest uzasadnione interesem społecznym;

2)

zakładu, który odniósł korzyści z cofnięcia lub ograniczenia pozwolenia wodnoprawnego - jeżeli cofnięcie lub ograniczenie pozwolenia wodnoprawnego jest uzasadnione ważnymi względami gospodarczymi tego zakładu.

4. W przypadku cofnięcia lub ograniczenia pozwolenia wodnoprawnego udzielonego Wodom Polskim, uzasadnionego interesem społecznym, odszkodowanie przysługuje z budżetu państwa

Art. 469. [Decyzja ustalająca wysokość odszkodowania; droga sądowa]

1. W sprawie naprawienia szkód innych niż szkody będące skutkiem okoliczności określonych w art. 222 ust. 3 i art. 223 ust. 1, powstałych w szczególności w związku z wykonywaniem pozwolenia wodnoprawnego albo dokonaniem zgłoszenia wodnoprawnego, prawo dochodzenia roszczeń przed sądami powszechnymi przysługuje po wyczerpaniu trybu, o którym mowa w ust. 3.

2. Prawo dochodzenia roszczeń, o którym mowa w ust. 1, obejmuje wyłącznie szkodę rzeczywiście poniesioną.

3. Na żądanie poszkodowanego organ właściwy w sprawie pozwolenia wodnoprawnego albo zgłoszenia wodnoprawnego, którego następstwem jest szkoda, a jeżeli szkoda nie jest następstwem wykonywania pozwolenia wodnoprawnego albo dokonania zgłoszenia wodnoprawnego - właściwy wojewoda, ustala wysokość odszkodowania, w formie pieniężnej, w drodze decyzji.

4. W terminie 30 dni od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 3, strona może wnieść powództwo do sądu powszechnego.

5. Przepis ust. 4 stosuje się odpowiednio w przypadku niewydania decyzji, o której mowa w ust. 3, przez właściwy organ w terminie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia żądania przez poszkodowanego.

Art. 471. [Odszkodowanie w przypadku szkody wywołanej aktem prawa miejscowego]

1. Jeżeli szkoda wystąpiła na skutek wejścia w życie aktów prawa miejscowego wydanych na podstawie art. 31 ust. 2, art. 135 ust. 1 pkt 2 i ust. 2, art. 141 ust. 1 i 4, art. 327 ust. 4 i 6 lub art. 382 ust. 7, właścicielowi nieruchomości przysługuje odszkodowanie:

1) w przypadku zmiany aktu prawa miejscowego albo zastąpienia dotychczasowego aktu prawa miejscowego nowym aktem prawa miejscowego - z tytułu uniemożliwienia lub istotnego ograniczenia:

a) korzystania z nieruchomości lub jej części w sposób zgodny z możliwościami zagospodarowania terenu wynikającymi z aktu prawa miejscowego przed jego zmianą lub zastąpieniem,

b) możliwości zagospodarowania terenu zgodnie z przeznaczeniem ustalonym w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

- jeżeli to uniemożliwienie lub istotne ograniczenie skutkuje obniżeniem wartości nieruchomości;

W przypadku stwierdzenia nieważności aktu prawa miejscowego albo jego uchylecia przez sąd administracyjny odszkodowanie, o którym mowa w ust. 1, podlega zwrotowi na rzecz podmiotu, który to odszkodowanie wypłacił.

3. Wysokość odszkodowania, o którym mowa w ust. 1, ustala się na dzień wejścia w życie aktu prawa miejscowego.

4. Obniżenie wartości nieruchomości stanowi różnicę między wartością nieruchomości określoną przy uwzględnieniu możliwości zagospodarowania terenu i ograniczeń w tym zagospodarowaniu po wejściu w życie aktu prawa miejscowego a jej wartością przed wejściem w życie tego aktu prawa miejscowego, określoną z uwzględnieniem:

1) możliwości zagospodarowania terenu i ograniczeń w tym zagospodarowaniu wynikających z aktu prawa miejscowego obowiązującego przed zmianą aktu prawa miejscowego albo zastąpieniem dotychczasowego aktu prawa miejscowego nowym aktem prawa miejscowego;

2) sposobu użytkowania terenu i gruntu określonego na podstawie ewidencji gruntów i budynków lub zagospodarowania terenu zgodnie z przeznaczeniem ustalonym w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5. Roszczenie o wypłatę odszkodowania, o którym mowa w ust. 1, przedawnia się z upływem 2 lat od dnia wystąpienia szkody.

6. Wysokość odszkodowania, o którym mowa w ust. 1, ustala właściwy starosta, w drodze decyzji, na wniosek właściciela nieruchomości.
 7. W terminie 30 dni od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 6, strona może wnieść powództwo do sądu powszechnego.
 8. Przepis ust. 7 stosuje się odpowiednio w przypadku niewydania decyzji przez starostę w terminie 3 miesięcy od dnia zgłoszenia roszczenia.
 9. Odszkodowanie, o którym mowa w ust. 1, wypłaca:
 - 1) organ wydający akt prawa miejscowego;
 - 2) właściciel ujęcia wody - w przypadku ustanowienia strefy ochronnej;
 - 3) odpowiednio Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej - Państwowy Instytut Badawczy albo Państwowy Instytut Geologiczny - Państwowy Instytut Badawczy - w przypadku ustanowienia strefy ochronnej urządzenia pomiarowego służb państwowych.
 10. Roszczenie o zwrot odszkodowania, o którym mowa w ust. 2, przedawnia się z upływem 2 lat od dnia uchylecia albo stwierdzenia nieważności aktu prawa miejscowego.
 11. Przepisy ust. 1-10 stosuje się do użytkowników wieczystych.
- Art. 472. [Stosowanie przepisów k.c.; przedawnienie roszczeń]
1. W sprawie naprawienia szkód będących skutkiem okoliczności określonych w art. 222 ust. 3 i art. 223 ust. 1 stosuje się odpowiednio przepisy ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny, z tym że odszkodowanie obejmuje także koszty sporządzenia projektu, o którym mowa w art. 220 ust. 6.
 2. Roszczenie o naprawienie szkody przedawnia się z upływem 2 lat od dnia wystąpienia szkody.

Załącznik 2 Cele turystyki zrównoważonej Światowej Organizacji Turystyki przy ONZ⁴⁶

Cele turystyki zrównoważonej UNWTO w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego i krajobrazu

Fizyczna integralność – należy podtrzymywać i chronić jakość krajobrazów, miejskich i wiejskich, unikać fizycznej i wizualnej degradacji środowiska.

Różnorodność biologiczna – należy wspierać ochronę obszarów cennych przyrodniczo, siedlisk i gatunków oraz minimalizować negatywne wpływy na przyrodę.

Efektywność w użytkowaniu zasobów naturalnych – należy minimalizować zużycie rzadkich i nieodnawialnych zasobów, zarówno w rozwoju, jak i bieżącym działaniu turystycznej infrastruktury i usług.

Czystość środowiska – należy minimalizować zanieczyszczenie powietrza, wód, gleb oraz produkcję odpadów przez przedsiębiorstwa turystyczne oraz odwiedzających.

Cele turystyki zrównoważonej UNWTO w zakresie ochrony lokalnych kultur i struktur społecznych oraz satysfakcji odwiedzających

Satysfakcja odwiedzających – należy dostarczać bezpiecznych i satysfakcjonujących doświadczeń odwiedzającym, bez względu na płeć, rasę, stopień niepełnosprawności etc.

Lokalna kontrola – należy angażować i wzmacniać lokalne społeczności w zakresie planowania i podejmowania decyzji na temat zarządzania i rozwoju turystyki w ich obszarze zamieszkania, w konsultacji z innymi interesariuszami.

Bogactwo kulturowe – należy szanować i chronić dziedzictwo historyczne, autentyczność lokalnej kultury, tradycje i odrębność społeczności przyjmujących.

Pomyślność wspólnoty – należy podtrzymywać lub polepszać jakość życia społeczności przyjmujących pod kątem struktur społecznych, dostępności zasobów, udogodnień i ekologicznych systemów podtrzymujących życie, przy jednoczesnym unikaniu jakichkolwiek form społecznej degradacji i eksploatacji.

Cele turystyki zrównoważonej UNWTO w zakresie wspierania lokalnego rozwoju gospodarczego

⁴⁶ UNEP/WTO, 2005, MAKING TOURISM MORE SUSTAINABLE, A Guide for Policy Makers

Realizm ekonomiczny – należy zapewnić konkurencyjność przedsiębiorstw branży turystycznej, tak by zapewnić trwałość ich funkcjonowania na rynku i długoterminową dochodowość.

Lokalny dobrobyt – należy zwiększać udział turystyki w dobrobycie obszaru recepcji turystycznej, łącznie z udziałem wydatków, jakie odwiedzający realizują lokalnie.

Jakość zatrudnienia – należy wzmacniać liczbę i jakość miejsc pracy w branży turystycznej, w tym poziom płac, warunki pracy i jej dostępność dla wszystkich, bez względu na płeć, rasę, niepełnosprawność etc.

Równość społeczna – należy poszukiwać możliwości szerokiej dystrybucji korzyści z turystyki w obrębie lokalnych społeczności, uwzględniając możliwości, dochód i usługi dla najbiedniejszych jej członków.

Źródła

1. Białowieski Park Narodowy Fundusz Leśny, https://bpn.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=1426&Itemid=308
2. Garrison R.H., Noreen E.W., Brewer P.C. (2010), *Managerial Accounting*, Thirteenth ed., McGraw-Hill Irwin.
3. Krajowy Plan Odbudowy - Krajowy Plan Odbudowy - Portal Gov.pl
4. Królikowska, K. (2007). *Konflikty społeczne w polskich parkach narodowych*. Oficyna Wydawnicza "Impuls".
5. Management Plan for Ilulissat Icefjord 2018 – 2020
6. Management Plan for Virgin Komi Forests UNESCO World Natural Heritage Site 2017 – 2031, Vuktyl-Yaksha-Syktyvkar, 2017
7. Management Plan of the Lena Pillars Nature Park for 2017-2021, Yakutsk, 2016
8. Materiały z procesu partycypacyjnego przekazane przez Zamawiającego
9. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, https://www.pois.gov.pl/media/111462/FEnKS_21_27_przyjety_przez_KE.pdf
10. Nadolna B. (2015), Koszty utraconych korzyści jako element analizy decyzyjnej na bazie kosztów relewantnych w badaniach rachunkowości zarządczej, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 873*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 77, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 333–340; www.wneiz.pl/frfu
11. NCBR, <https://www.kpk.gov.pl/horyzont-europa/klastry/zywnosc-biogospodarka-zasoby-naturalne-rolnictwo-srodowisko>
12. NCN, <https://www.ncn.gov.pl/finansowanie-nauki/panele-ncn>
13. NCN EOG, <https://www.ncn.gov.pl/eeanorwaygrants/info>
14. NFOŚ, <https://www.gov.pl/web/nfosigw/programy-2021>
15. POIIS, <http://poiis.nfosigw.gov.pl/skorzystaj-z-programu/zobacz-ogloszenia-i-wyniki-naborow-wnioskow/>
16. Portal Funduszy Europejskich, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>
17. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/ z dnia 29 kwietnia 2021 r. ustanawiające Program działań na rzecz środowiska i klimatu (LIFE) i uchylające rozporządzenie (UE) nr 1293/2013 (europa.eu),
18. The World Heritage Sichuan Giant Panda Sanctuary, Overall Management Plan, The People's Government of Sichuan Province
19. UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN, 2012, *Managing Natural World Heritage*
20. UNEP/WTO, 2005, *Making Tourism More Sustainable, A Guide for Policy Makers*
21. USTAWA z dnia 10 marca 1934 r. o ochronie przyrody, Dz.U.1934.31.274
22. WFOŚ, <https://wfosigw.bialystok.pl/srodki-krajowe/dofinansowanie-ze-srodkow-krajowych/ochrona-przyrody-op-lub-monitoring-mn/>
23. World Heritage Fund, <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-fund/>
24. Wrangel Island State Nature Reserve, Medium-Term Management and Development Plan of Federal State Budget Institution Wrangel Island State Nature Reserve 2020-2024 A short version. Moscow 2019
25. VIII Konferencja Naukowa „Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych” 28.11.2022r. organizator Politechnika Białostocka